

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94(477.51)

Ігор Кондратьєв

РАДУТЬЄ – РАДУТОВЩИНА – РАДУЛЬ (або скільки років Радулю)

У статті розглядаються основні причини появи топонімів Радутьє-Радутовщина-Радуль. Уточнюється час першої письмової згадки про поселення, заперечується теза про заснування села російськими старообрядцями. Названі перші володарі Радульщини – шляхтичі Любецького староства Заріцькі.

Ключові слова: село, 1708 р., Радутовщина, Любецька округа.

На думку упорядників енциклопедичного довідника “Чернігівщина”, першими поселенцями у селі наприкінці XVII ст. були старовіри – вихідці з центральної Росії¹. За даними, наведеними у „Истории городов и сел УССР: Черниговская область”, заснований російськими старообрядцями Радуль відомий уже з другої половини XVII ст.² Цієї ж точки зору дотримується й дослідник А. Піддубний, вказуючи, що у 2008 р. село відзначило своє трьохсотріччя, адже саме на 1708 р. припадає перша писемна згадка про нього³. Але чи були першими поселенцями села саме старовіри? Та скільки насправді років Радулю?

Безперечно, що топонім Радуль давній, ще давньоруський, а його поява пов’язана з однойменним озером чи болотом. Ще на початку XX ст. біля села було озеро Радутьє, від якого, на думку дослідників-краєзнавців, і пішла назва поселення⁴. Як зазначає А.Піддубний, назва села походить від давно зарослого озера “Радуль” або “Радутьє”, яке було розташоване між західною околицею селища та Дніпром⁵.

Але у XVI – XVII ст. це поселення мало й назву Радутовщина, а перша писемна згадка про Радутовщину належить до 1568 р. Наявність у назві суфіксу *-щина* дозволяє нам віднести появу села до XIV – XV ст., адже цей суфікс свідчить про патронімічний характер назви поселення, тобто ним володіли ще з діда-прадіда.

У XV – XVII ст. Радутовщина входила до складу Любецької округи: у 1471-1569 рр. – волості, а з 1569 до 1649 рр. – староства Київського воєводства. З Любецьким замком, як центром військової організації краю, було пов’язано близько 300 шляхетських родів, десять поколінь яких мешкали у навколишніх селах, отже, не дивно, що володарями Радутовщини були шляхтичі Любецького староства⁶.

Село виникло на Юшковській (Юрковській?) землі, яка включала до себе Радутовський та Зарецький острови. Зарецький (тобто той, що за річкою) “остров” знаходився на Правобережжі Дніпра, навпроти Радуля. Цікаво, що „островами” називали окремо розташовані земельні ділянки, традиція ця, вочевидь, ще давньоруська⁷.

Довгий час Радуль належав родині любецьких шляхтичів Зарецьких (Зарецьких-Зенковичів)⁸. У привілеї 26 червня 1568 р. Сигізмунда II Августа родині шляхтичів Зарецьких йшлося про більш давнє королівське пожалування Сигізмунда I (1506-1548 рр.). „Фундатором” цього роду можна вважати Миколу Зарецького, „польского” шляхтича, „ротмистра у войску Литовському”, якому Сигізмунд I, „упревелевавши клейнотом, шляхетство надав, герб и разные недвижимые име-

© Кондратьєв Ігор Вікторович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.

ния”. Микола Зарецький, за родинною легендою, особисто отримав від Сигізмунда I герб Сліповрон та перстень з цим гербом⁹.

Правда, околична шляхта почала записуватись до польських гербових братств лише після 1569 р., тому важко сказати, чи справді Зарецький отримав герб від короля, але факт існування подібної родинної легенди становить неабиякий інтерес. Ми не знаємо, які землі отримали Зарецькі від Сигізмунда I, але відомо, що ця родина володіла багатьма маєтками. Зокрема, Сигізмунд II Август затвердив за ними частину Юшковської землі, Сигізмунд III надав їм частину с.Пушкарі та підтвердив права на володіння Юшковською землею з „островами” Зарецькими та Радутівськими (с.Радуль)¹⁰.

На думку польського історика О.Яблоновського, родина Зарецьких здобула нобілітацію за королювання Сигізмунда III, коли королівський привілей отримав Зенько Семенович Нахиба, вже діти якого стали називати себе Зарецькими-Зеньковичами. Серед землеволодінь цієї родини історик згадував „острови” Зарецький та Радутівський. Зеньку Нахибі належало „право вечне” на Юркове (Юшковське) „урочище”, острів Чавлінки, Нерадзичі (Неданчичі?), Раділовщину (тобто Радульщину) та Боябузи. Любецькі зем’яни Йозеф та Олексій Марковичі Зарецькі отримали від Сигізмунда III частину Заровського (Зарецького) острова, згодом вони докупили половину Черніківського лужка¹¹.

Зенько Семенович Нахиба згаданий у матеріалах королівської люстрації Любецького старства 1615-1616 рр. та 1622 р., зокрема, як посесор Радутівського „острова”, з якого був зобов’язаний нести військову службу (виставляв на службу 1 вершника)¹².

За матеріалами королівської люстрації Любецького старства 1636 р., шляхетні Логвин Карпович, Орефа та Ілля Зеньковичі-Зарецькі володіли Юшковською „пашнею” біля с. Бельджичі (Більдухи) з островами Чавлінським, Нерадзинським, Радульським, Богушським та Зарецьким. На ці маєтності вони пред’явили ревізорам привілей Сигізмунда III та Владислава IV (від 21 квітня 1635 р.), згідно з якими вони зобов’язувалися нести військову службу. Поруч з маєтностями вищезгаданих шляхтичів розташовувалися володіння Орефи Зарецького, який пред’явив ревізорам привілей Сигізмунда II Августа, наданий 26 липня 1568 р. у Гродно, та привілей Владислава IV від 4 квітня 1635 р. Окрім цього, Орефа Зарецький володів Заостровським озером у Осоричах (с. Асаревичі), яке він отримав як посаг за дружиною Регіною Болотович¹³. 1641 р. серед шляхетних „делiatorів”, що скаржились на любецького старосту Мартина Калиновського, зустрічаємо Орефу Зеньковича-Зарецького. 1647 р. Мартин Калиновський незаконно позбавив Лукаша Зарецького шляхетства¹⁴.

Представники цього роду взяли активну участь у Національній революції українського народу середини XVII ст. Серед шляхти, вписаної у 1649 р. до реєстру Війська Запорозького, були як представники родини Зеньковичів, так і Данило та Омелян Зарецькі. Серед козаків Чернігівського та Ніжинського полків зустрічаємо самого Орефу Зарецького та його синів – Андрія та Івана (Яноша)¹⁶.

У 1711 р. Мартин Зарецький продав П.Полуботку ґрунт біля озера Радуль, який належав Зарецьким „передед з передеда” й на якому Полуботок осаджує слободу Радуль¹⁷. Під час проведення Генерального слідства про маєтності 1729-1731 рр. Яків та Андрій Полуботки називали с. Радуль слободою, осадженою П.Полуботком на „купованих землях”¹⁸. Відомо, що натоді Мартин Зарецький володів землями біля с. Новосілки (поруч з маєтностями любецького сотника Івана Савича і козаків Левоненків), у тому ж 1711 р. він продає „отчистий и дедизний” ґрунт біля с. Лопатнівці (Лопатні) на Дніпрі, та ще якийсь ґрунт між Дніпром та озерами Радуль й Блізниця, що також належав Зарецьким „передед з передеда”¹⁹.

До 1744 р. Пелагея Іллівна Зарецька (Зарицьковна) продала Омеляну Красковському Бакаївську (Бокіївську?) частину „дедьковського” Зарецьковського ґрунту. Залишок землі вона відписує П’ятницькій церкві Любеча, де заповідає поховати себе після смерті. У тому ж році Зарецьківська сіножать, раніше продана Крас-

ковським, була перепродана останніми любецькому сотнику Івану Савичу²⁰.

Родина козаків Зарецьких-Зеньковичів досить довгий час (з 1805 р.) доводила свої права на російське дворянство. У 1822 р. Стефан Зарецький-Зенькович вказував своїм прашуrom «ротмістра у війську Литовському» Зарецького-Зеньковича. Серед інших документів до дворянської депутатської комісії був представлений привілей Владислава IV 1641 р. Серед своїх прашурів показники зазначали любецького сотника Ємова Зарецького (1759-1763 рр.)²¹. Родина Зарецьких-Зеньковичів користувалась двома гербами – Сліповрон та Зеневич²².

З кінця XVII ст. у Радулі почали селитися старообрядці, саме тому історики помилково пов'язують появу цього села виключно з оселеннями цих утікачів з Росії. Хоча, беззаперечно, що з XVIII ст. саме вони формують соціальне «обличчя» села. У 1715 р. радულські старовіри отримали від Петра I право на самоврядування за умови сплати податків²³. Цікаво, що у другій половині XVII – XVIII ст. у Радулі був один із 38 козацьких спостережних пунктів («форпостов») – Радулський, який охороняв міждержавний кордон з Великим князівством Литовським²⁴. Село Радуль у XIX ст., як і більшість колишніх полуботківських земель, належало родині Милорадовичів²⁵.

Приємно відзначати свята. Ледь відгомніло 300-річчя Радуля, а вже у 2018 р. його мешканці мають змогу відсвяткувати 450 років першої писемної згадки про свою малу Батьківщину.

1. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За редакцією А.В.Кудрицького. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1990. – С.692.

2. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. – К.: Институт истории АН УССР; Глав. ред. Украинской Советской энциклопедии, 1983. – С.605.

3. Поддубний А. Про походження назви селища Радуль // Сіверянський літопис. – 2008. – №6. – С.77.

4. Звідки походить назва вашого села? // Історико-дослідницький альманах «Кразнавство» / Ред. С.Горобець. – Вип.10. – Чернігів, 2005. – С. 18.

5. Поддубний А. Про походження назви селища Радуль... – С.77.

6. Кондратьев І.В. Нова «стара» еліта Гетьманщини // Чернігівщина incognita. – Чернігів, 2004. – С.65-72.

7. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. У 2-х т. / Ред. колегія: Л.Л.Гумецька (голова) та ін. – Т.2. / Ред. тому: Л.Л. Гумецька (голова) та І.М. Керницька. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 99; Толочко О. Замітки з історичної топографії домонгольського Києва // Київська старовина. – 2000. – №6. – С.166-169.

8. Можливо, що Зарецькі-Зеньковичі походили з Волині із зубожілої родини панів Зарецьких. Своє прізвище вони отримали від назви с.Зарецьке. Наприкінці XVI ст. вони ще володіють якоюсь землею на Волині, бо під 1592 р. зафіксований возний Луцького замку Іван Зарецький. Серед луцької канцелярської молоді 30-х рр. XVII ст. бачимо Миколу Зарецького. У тарифі подимному 1629 р. Зарецькі згадуються серед служилої шляхти Степанської волості, на колишніх землях князів Острозьких. Йосип Зарецький скоріше всього був нащадком однієї з гілок цього роду, бо ми досить часто зустрічаємо вихідців з Волині на Київщині. Див.: Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – С.187.

9. Державний архів Чернігівської області (далі. – ДАЧО). – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк. 1, 11, 40-41; Спр.395. – Арк.14-14 зв., 48 зв.

10. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracyu Krolewsczyzn ziem Ruskich: Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / Zrodla dziejowe. – T.V. – Warszawa: Druk Jana Cetty, 1877. – S. 124, 207.

11. Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzyledem Geograficzno-statystycznym. Tom XI. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw). Dlas III / Zrodla dziejowe. – T.XXII. – Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1897. – S.639; Jablonowski A.W. Pisma. T.III. Ukraina. – Warszawa: Sklad glowny w ksiegarni E.Wende i S-ka, 1911. – S.34; Милорадович Г.А. Любеч в XVIII веке // Черниговские губерские ведомости. – 1896. – №883. – Часть неофициальная. – С.2; ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.1.

12. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych...– S.89, 124.

13. Lustracya Dobr Krola Jmci w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych...– S. 206-207.

14. ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.40-41.
15. Липинський В. Участь шляхти у великому повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького / Твори. – Т.ІІ. – Філадельфія: СЕДІ, 1980. – С.453.
16. Липинський В. Участь шляхти... – С. 115, 453, 556, 561.
17. Константинович Н. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Дополнения. Вып.ІV. – Чернигов: Губернская типография, 1885. – С.10; Акты фамилии Полуботок с 1669-1734 г. (Из архива графа Г.Милорадовича). – Чернигов: Типография Губ. правления, 1889. –С.32-33.
18. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729-1730 гг. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1908. – С.49-50, 63, 160; Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Вып.1. – Чернигов: Губернская типография, 1866. – С.54.
19. Акты фамилии Полуботок с 1669-1734 г. (Из архива графа Милорадовича)... – С.32-33.
20. Центральний державний історичний архів України у м.Києві. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.269, 270, 274 зв.
21. ДАЧО. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.232. – Арк.1-5.
22. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – К.: “Либідь”, 1993. – С.60.
23. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник... – С.692.
24. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. Изд. М.Судиенко. Ч.1-2. – К.: Университетская типография, 1851. – С.204-205.
25. Любецкий архив графа Милорадовича (под редакцией А.Лазаревского). – Вып.1. – К.: Типография имп. университета Св. Владимира Н.Т.Корчак-Новицкого, 1898. – С.202-205.

В статъе рассматриваются основные причины появления топонимов Радутъе – Радутовщина – Радуль. Уточняется время первого письменного упоминания о поселении, опровергается тезис об основании села российскими старообрядцами. Названы первые владельцы Радульщины – шляхтичи Любецкого староства Зарецкие.

The article covers the main reasons for the emergence of toponyms Radutie – Radutovschina – Radul. It specifies the time of the first written mentioning of the settlement, disproves the thesis on the establishment of the settlement by Russian Old Believers, mentions the first owners of Radulschina – Zaretskie, the gentry of Lubech starostvo.

Володимир Чухно

●
СЕЛО ОЧКИНЕ

Стаття містить у собі коротку історію села Очкиного Середино-Будського району Сумської області з дня його заснування до теперішнього часу.

Ключові слова: Очкине, військове село, двори, володіння.

Село Очкине розташоване у північно-східній частині Середино-Будського району Сумської області, на лівому березі Десни, за 55 км від районного центру (широта – 52°13'28", довгота – 33°22'20").

Територія, на якій воно розміщене, та прилегла до нього місцевість були здавні заселені людьми.

В епоху неоліту і бронзи тут проживали племена мисливців, землеробів та скотарів. Залишки їх поселень були виявлені недалеко від південної околиці Очкиного та уздовж берегового піщаного схилу і на піщаних обривах між селами Боровичі та Очкине під час археологічної експедиції, що проводилась у 1925 році під керівництвом постійного співробітника Всеукраїнського археологічного комітету Віктора Дмитровича Юркевича.

Під час обстеження Очкиного та прилеглої до нього місцевості В.Д. Юркевич знайшов багато уламків глиняного посуду, кремнієвих скребків та інших знарядь праці, що належали мешканцям епохи раннього неоліту. На цій підставі він зробив висновок про те, що побережжя Десни поблизу село було заселено людьми починаючи з кам'яного віку¹.

У 1945 – 1948 рр. «Деснинська експедиція» під керівництвом професора Московського державного університету М.В. Воєводського підтвердила його висновок.

Під час розкопок на «Мисі Очкинській» вона відкрила неолітичну стоянку первісних людей, на якій знайшла тонкостінну посудину з геометричним шнуровим орнаментом епохи пізнього неоліту², маленьку кулясту посудину без орнамента з високою, злегка відігнутою шийкою, кулясту посудину з широким прямим горлом, фрагменти плоскодонних посудин з ямковим, ямково-гребінчастим, ямково-ромбічним, текстильним, нарізним та гребінчастим орнаментом, а також із зображення качок, що плывуть одна за одною.

На стоянці було знайдено багато знарядь праці, полювання і рибальства: кам'яна сокира з прямим лезом, безліч шкребків, стріл, ножів, різців, свердел, проколів, відбійників тощо, а також мотика та уламки зернотерки, які свідчать про те, що стародавні мешканці стоянки займалися не тільки полюванням і рибальством, але й примітивним землеробством.

На підставі загального аналізу стоянки члени експедиції М.В. Воєводського прийшли до висновку, що вона існувала приблизно протягом 500 років, з початку II тисячоліття до нашої ери до середини II тисячоліття до нашої ери, а можливо, й довше і належала до дніпро-деснинської групи середньодніпровської культури³.

У домонгольську епоху поблизу Очкиного було поселення сіверян. Про це згадував у своїй роботі «Сіверянська земля і сіверяни по городищам та могилам» відомий російський археолог та історик права професор Варшавського і Московського університетів Дмитро Якович Самоквасов: «На східному кордоні сіверянської землі, по лівому берегу річок Судості і Десни, тягнулася незаселена обширна смуга землі. Прикордонними чернігівськими поселеннями з цього боку були міста, пам'ятниками яких служать городища, що збереглися на березі Десни у поселень Очкине, Пушкарі, Лісконоги, Ленькове, Комані, Новгород-Сіверського...»⁴.

© Чухно Володимир Єгорович – краєзнавець (м. Шостка Сумської обл.).

Де саме містилася городище поблизу Очкиного, невідомо. Можливо, це так званий «Царський уборок», – ділянка суші заввишки близько 1,5 м і площею до одного гектара, розташована у малодоступному заболоченому місці на відстані 1,5 км від північної околиці села. Існує припущення, що «Царський уборок» має штучне походження, і був зведений сіверянами для оборони своєї території від кочівників, які тривалий час спустошували сіверянські землі.

Точний час заснування сучасного Очкиного невідомий.

На думку українського історика Олександра Матвійовича Лазаревського, Очкине було заселене не пізніше першої половини XVII століття⁵.

Відомий православний богослов і історик Філарет Гумілевський вважав його поселенням «по назві і по розташуванні на Десні дотатарським»⁶.

Правильнішою, на нашу думку, є точка зору О.М. Лазаревського. Побічно вона підтверджується документами, складеними представниками польської влади через півроку після укладення Деулінського перемир'я, влітку 1619 року. На той час Очкине вже існувало і, за даними ревізії Новгород-Сіверських земель, що перейшли до Польщі за Деулінським договором, значилося як поселення Кологороднього стану, з котрого збирали податки двоє підданих московського царя: Афанасій Боровиков і Філіп Голиков⁷.

Після переходу Новгород-Сіверських земель до Речі Посполитої чисельність населення в Очкиному почала збільшуватись переважно за рахунок «литвинів», представників етнографічної групи східного слов'янства, які проживали у північних районах Чернігівської губернії.

За визначенням українського історика і літературного діяча Я. Марковича, литвини представляли собою специфічну локальну групу населення Малоросії: «все одно, що у Франції гасконці, а в Германії шваби»⁸.

Вони розмовляли на особливому діалекті білоруської мови – «сіверсько-білоруському», який, на думку відомого радянського мовознавця професора П.О. Расторгуєва, містив у собі основні риси говору сіверян, що колись населяли значну територію Чернігівської, Курської і Полтавської губерній, і був схожий з мовою білорусів Гомельщини⁹.

Діалект цей зберігся й до наших днів: «йон» – «він», «яна» – «вона», «якая» – «яка», «німа» – «немає», «гаманеть» – «розмовляти», «хадить» – «ходити», «цвяток» – «квітка», «у цьому році» – «сялята» і так далі.

Не зникли і самі литвини. Їхні нащадки продовжують проживати на півночі України, зберігаючи звичаї і традиції своїх предків. Як і декілька століть тому, межа проживання литвинів пролягає по території України уздовж річки Знобівки до Середино-Буди, звідки повертає до Ямполя, а далі через Білицю, Антонівку й Івот веде до Погребків, Новгорода-Сіверського, Сосниці, Мени, Березни, Ріпок, а потім прямує на північ у бік Гомельської області Білорусі.

На початку XVIII століття в Очкиному була збудована дерев'яна церква Успення Богоматері, у якій на момент утворення Новгород-Сіверського намісництва служили один священик і два причетники. Про це свідчать дані перепису 1767 р., під час якого у церковному архіві були виявлені документи, датовані 1704 роком¹⁰.

У 1768 році при церкві діяла невелика церковно-приходська школа, у якій викладав дяк¹¹.

У першій половині XVIII століття поблизу Очкиного, на місці нинішньої вул. Хуторської, був поселений хутір – Онопрієнків, у якому в 1859 році налічувалось три двори і проживало 9 чоловіків та 13 жінок¹². Його засновником скоріше за все був новгород-сіверський сотник Федір Онопрієнко (1722 р.).

Лісу, придатного для будівництва житла, у той час поблизу Очкиного не було. Його купували на «плотах, які доставлялися по річці Десні з її вершини»¹³ і розвантажували на пристані, розташовані на річці Очкино.

Очкинська пристань відігравала значну роль в економіці багатьох населених пунктів по лівому березі Десни.

Саме звідси з другої половини XVIII століття мешканці Протопопівки, Голубівки, Старої Гути, Нової Гути, Гаврилової Слободи та інших сіл Новгород-Сіверського повіту, які проживали на малородючих землях і займались виготовленням спирту, «навантажували гарячим вином байдаки і сплавлювали його вниз по річці Десні в містечко Городище»¹⁴.

Малородючі землі були і в Очкиному. Незважаючи на це, місцеві мешканці займалися землеробством, проте «по непридатності до того землі хліба отримували лише на свій прожиток, а прибуток мали від вирощування коноплі і дерев'яного масла, з яких коноплю вони продавали людям, які приїжджали із Середино-Буди та великоросійських міст, а масло ж відвозили в Глухів для продажу»¹⁵.

Промишляли селяни й бортництвом – лісовим бджільництвом. Їх бортні збори в лісах між річками Свигою та Знобівкою і на початку XVIII століття приносили багато меду.

Не нехтували місцеві мешканці й рибальством. Для вилову риби вони використовували неводи, сітки та інші снасті, виснажуючи при цьому рибні запаси Десни. Це непокоїло Івана Мазепу, і 8 вересня 1703 року він заборонив ловити рибу в Десні в районі Очкиного та деяких інших населених пунктів усіма засобами, крім вудок¹⁶.

Під час польського правління Очкине входило до складу Новгород-Сіверського округу Новгород-Сіверського повіту Чернігівського воєводства, а після розділу України на полки, в 1649 році, перейшло до Новгород-Сіверської сотні Ніжинського полку. А коли в 1663 р. був виділений в окрему територіальну та адміністративну одиницю Стародубський полк, увійшло до складу його Новгород-Сіверської сотні. У 1653 – 1654 рр. Очкине перебувало у складі Новгород-Сіверського полку, який на нетривалий час виділявся з Ніжинського полку.

У 1781 році Очкине було включено до складу Погарського повіту Новгород-Сіверського намісництва, а після його ліквідації в 1796 р. перейшло до Новгород-Сіверського повіту Малоросійської губернії. Коли 27 березня 1802 року була утворена Чернігівська губернія, його включили до складу Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії.

До літа 1619 року Очкине перебувало у володінні московського царя, а після укладення Деулінського перемир'я відійшло до Речі Посполитої.

У 1633 році король Польщі подарував Очкине старості Новгорода-Сіверського Олександру Пясочинському¹⁷, засновнику багатьох сіл на Сіверщині, видатному політику, талановитому дипломату і визнаному авторитету серед польської шляхти¹⁸.

О.Л. Пясочинський народився в середині 80-х років XVI століття у сім'ї брацлавського подкоморія Л. Пясочинського.

Після закінчення Вюрцбурзького університету в Німеччині він служив дворяниним при дворі короля Сигізмунда III. Маючи неабиякі політичні та адміністративні здібності, О. Пясочинський привернув до себе увагу короля Польщі, і в листопаді 1620 р. був призначений виконуючим обов'язки вінницького старости, в 1627 році отримав уряд уланівського старости, а в 1631 році – сенатський уряд кам'янецького каштеляна.

Під час Смоленської війни 1632 – 1634 рр. Олександр Пясочинський організував шляхетсько-козацькі акції проти московських військ на Сіверщині, і 22 жовтня 1633 року був призначений новгород-сіверським старостою.

Упродовж наступних десяти років він представляв королівську владу в зазначеному регіоні і зумів сконцентрувати у своїх руках майже половину всіх земель Новгород-Сіверського повіту.

Після смерті Олександра Пясочинського в грудні 1645 року між його дружиною Ельжбетою і сином Яном розгорівся спір щодо володіння сіверськими землями, який тривав до початку визвольної війни Богдана Хмельницького¹⁹. Хто з них володів Очкиним в зазначений проміжок часу, невідомо.

Після звільнення України від поляків Очкине було включено в розряд «військо-

вих» сіл, призначених для «нагородження військовослужбовців, гідних за свої служби милості монаршої і рескрипту військового»²⁰.

З того часу і до 1730 року воно перебувало у відомстві Новгород-Сіверської сотенної та ратушної старшини, яка «на власні потреби людей не використовувала»²¹.

У листопаді 1708 року Петро I пожалував чотири озера в Очкиному: «Кобчєє, Затон, Пшонець і Сенечно», а 7 липня 1718 року «грунт для проживання людського зручний», три поля за березняками і чотири сінокоси – «один за Десною у Поросячому, другий за річкою проти Очкине, третій на болоті, четвертий під двором Отюшневським» новгород-сіверському сотнику Лук'яну Івановичу Жоравку, який під час Північної війни не підтримав гетьмана І. Мазепу і разом з протопопом Лисовським здав Новгород-Сіверський російській армії²².

За це Петро I призначив його стародубським полковником і, крім володінь у селі Очкине, пожалував йому у вічне і потомствене володіння села Журавку, Боровичі та інші населені пункти, розташовані у Стародубському полку.

Однак Лук'яну Івановичу цього виявилось замало, і він почав незаконно скуповувати селянські двори і хати, закабаляти селян і козаків та жорстоко поводитися з ними. Це викликало невдоволення серед мешканців Стародуба, і вони подали на нього скаргу гетьману.

Під час її розгляду Л.І. Жоравко визнав себе винним в окремих порушеннях, викладених у скарзі, і Малоросійський генеральний суд засудив його до шести місяців тюремного ув'язнення.

Це справило неабияке враження на полковника, можливо тому, він захворів і влітку 1719 року помер.

Після його смерті належні володіння в Очкиному успадкувала його дружина Ірина Черкесівна. За даними перепису 1723 року за нею в цьому селі числилося 8 дворів і 6 хат, а за новгород-сіверським магістратом – 97 дворів і 18 хат²³.

29 червня 1730 року гетьман Данило Апостол пожалував Очкине Якову Юхимовичу Лизогубу (1675 – 24.01.1749 рр.)²⁴, внуку гетьмана Петра Дорошенка. Він з 11 січня 1729 року був генеральним обозним, а після скасування гетьманства входив до складу так званого «Правління гетьманського уряду», котре складалося із шести осіб: царського резидента, двох царських чиновників, генерального обозного і двох представників української козацької старшини.

У 1745 р. Я.Лизогуб вирушив у столицю для вирішення питання про відновлення гетьманства, однак, не дочекавшись закінчення своєї місії, захворів і 24 січня 1749 р. помер.

Після його смерті Очкине передали в рангові володіння суддів і пожалували на ранг генеральному судді Малоросійського генерального суду Акиму Мануїловичу Горленку (XVII в. – † до 1758р.)²⁵. Він походив із старовинного козацького роду, до призначення на посаду судді (31.05.1745 р.) служив бунчуковим товаришем, генеральним хорунжим (1729 р.) і наказним гетьманом у Кримському поході 1737 р.²⁶

Після смерті А.М. Горленка Очкиним володів генеральний суддя Малоросійського генерального суду (з 23.03.1762 р.) Олександр Павлович Дублянський (14.03.1713 – † після 1781 р.), колишній бунчуковий товариш (1735 р.), який з 1736 по 1738 рр. займався поставкою провіанту в армію, а потім служив в Стародубській полковій канцелярії, у рахунковій полковій Стародубській комісії тощо²⁷.

У 1768 році Олександр Павлович володів в Очкиному 39 дворами і 18 бездворними хатами, з яких збирав «чинш» в сумі 100 рублів на рік²⁸, а в 1781 р. – 47 дворами і 55 хатами²⁹.

Інші 17 дворів і 21 хата в Очкиному³⁰ належали в 1781 році члену Малоросійської колегії Івану Тимофійовичу Жоравку, внуку Стародубського полковника Л.І. Жоравка, який з 1737 року перебував на службі в малоросійському війську, був бунчуковим товаришем (1747 – 1765 рр.), генеральним осавулом (1765 – 1781 рр.), а з 1771 по 1782 рр. – членом малоросійської колегії³¹.

2 лютого 1784 року Катерина II пожалувала Очкине у вічне і потомственне володіння князю Олександрю Андрійовичу Безбородьку (14.03.1747 – 6.04.1799 рр.), уродженцю м. Глухова Чернігівської губернії, канцлеру Російської імперії, який з 1782 року керував Поштовим департаментом Сенату, а з 1786 року був членом «Ради при її Імператорській Величності» і єдиним доповідачем імператриці у справах першочергової важливості³², на знак «подяки за його старанну службу на користь держави»³³.

Через декілька місяців після отримання Очкиного в дар О.А. Безбородько направив в село свого повіреного, щоб той прийняв маєток із казенного відомства у його власність.

Зазвичай це робилося повітовим судом, однак повірений наполіг на тому, щоб О.А. Безбородько був уведений у володіння селом особливою комісією.

Враховуючи особу Олександра Андрійовича, клопотання його повіреного задовольнили, і для підвищення авторитету комісії включили у її склад новгород-сіверського намісника.

У призначений день члени комісії прибули в Очкине і від повіреного дізналися, що О.А. Безбородько претендує не тільки на подарований маєток, а й на частину володінь Івана Тимофійовича Жоравка, які, на його думку, колись належали до Очкиного. Члени комісії могли відмовити у задоволенні вимог повіреного, однак канцлер був занадто впливовою фігурою, і вони присудили йому «не тільки спірну землю, з поселеними на ній селянами, а й решту майна, що належала Жоравку І.Т.»³⁴.

Однак І.Т. Жоравко з цим не погодився і подав скаргу Катерині II.

Під час її розгляду в 1787 році О.А. Безбородько подарував Очкине одному із своїх найближчих друзів – уродженцю Новгород-Сіверського Осипу Степановичу Судієнку³⁵, котрий служив на посаді першого члена головного поштових справ управління в Санкт-Петербурзі.

Після отримання Очкиного в дар О.С. Судієнко збудував у селі садибу, яку відомий російський мистецтвознавець, архітектор і художник Г.К. Лукомський вважав однією з кращих серед збудованих в Катерининську епоху³⁶.

Садиба була зведена за проектом відомого російського архітектора Миколи Олександровича Львова³⁷ і складалася з двоповерхового будинку з двома флігелями по боках, оранжереї, корпусу служб, павільйону-пристані та інших споруд.

За переказами її будівництво було приурочено до приїзду Катерини II, яка планувала зупинитися в ній на відпочинок під час своєї історичної подорожі із Петербурга в Крим³⁸.

Проте чи так це насправді, нам дізнатися не вдалось.

З численних літературних джерел відомо, що маршрут подорожі Катерини II через Новгород-Сіверське намісництво пролягав через Стародуб, Дохновичі, Мишкове, Андріївку, Андрейковичі, Бучки, Смяч, Новгород-Сіверський та інші населені пункти, розташовані на правому березі Десни.

На ділянці шляху між селами Бучки і Смяч імператриця могла звернути з наміченого маршруту і, наприклад, через Кам'янську Слободу заїхати в Очкине, офіційним власником якого на той час був О.А. Безбородько.

Так вона вчинила поблизу Херсона, заїхавши до Олександра Андрійовича на обід в Білозерськ, недалеко від Кривого Рогу, зупинившись на нічліг у його садибі в Аннівці і т.д.

Могла вона заїхати і в Очкине, однак ні в книзі Г.В. Єсіпова «Путешествие императрицы Екатерины II по Южной России в 1787 году»³⁹, ні в книзі П.М. Добровольського «Путешествие императрицы Екатерины II через Черниговский край», складеної по матеріалах Чернігівських архівів⁴⁰, ні в камер-фур'єрському «Журнале высочайшего путешествия ее величества государыни императрицы Екатерины II, самодержицы Всероссийской, в Полуденные страны России в 1787 году», виданому відразу після закінчення подорожі, ні в інших переглянутих нами джерелах відомостей про відвідини Катериною II садиби Судієнків в Очкиному немає.

І лише в "Чернігівських губернських відомостях" за 1855 рік є згадка про те, що Осип Степанович Судієнко пригосщав імператрицю у своєму палаці, однак це було не в Очкиному, як стверджував правнук засновника садиби – депутат IV Думи Росії Євгеній Олександрович Судієнко, а у селі Рикове Новгород-Сіверського повіту, недалеко від села Вишеньки, куди Катерина II слідувала на зустріч з П.О. Рум'янцевим-Задунайським⁴¹.

Майже через десять років після закінчення будівництва садиби, в 1796 році, О.С. Судієнко збудував в Очкиному Успенську церкву, яка стояла у центрі села, на території нинішнього будинку культури⁴².

Церква була зведена з цегли і являла собою оригінальний храм з центральним напівсферичним куполом, оточеним з боків невеликими куполами. До храму була прибудована подвійна дзвіниця, об'єднана високим порталом з колонами по боках. Дзвіниці були прикрашені рустуванням і завершувались фронтонами, увінчаними високими шпилями на півсферичних куполах, витриманих у тому ж стилі, що і купол основного храму.

На територію церкви вели вхідні ворота, прикрашені парними колонами, які завершувались маленькою кривлею з хрестом і напівкруглим пролітом з іконою.

Існує припущення, що церква, як і садиба Судієнків в Очкиному, була зведена за проектом відомого російського архітектора М.О. Львова. На це вказує стиль архітектури церкви, який на думку наукового співробітника Науково-дослідного інституту теорії архітектури і містобудування РААСН Андрія Вікторовича Чекарьова відповідає «духу палладіанства Львова».

На дзвіниці церкви було встановлено 11 дзвонів, найбільший з яких важив 300 пудів і мав напис: «Сделан колокол в с. Очкино – коштом тайного советника Иосифа Степановича Судиенко»⁴³. Старожили розповідають, що його дзвін у тиху безвітряну погоду було чути навіть у Новгороді-Сіверському.

У церкві зберігалась одна з найбільш шанованих ікон Чернігівської губернії – чудотворна ікона Казанської Божої Матері, яка була включена до «Переліку чудотворних і особливо шанобливих ікон Казанської Божої Матері у церквах Чернігівської губернії»⁴⁴. Вона служила предметом поклоніння для багатьох прихожан, і у Спасів піст до неї приходило поклонитися до 1000 віруючих.

Починаючи з жовтня 1860 р., при церкві діяла церковно-приходська школа, у якій навчалось 40 хлопчиків і 10 дівчаток⁴⁵.

Богослужіння у церкві тривали до середини 20-х років минулого століття, після чого її закрили, а в 1934 році розібрали на цеглу і збудували з неї будинок культури.

Приход в Очкиному був невеликим і налічував «в 1779 р. – 229 чоловіків і 212 жінок; в 1790 р. – 260 чоловіків і 299 жінок; в 1810 р. – 369 чоловіків і 321 жінку; в 1830 р. – 419 чоловіків і 382 жінки; в 1850 р. – 398 чоловіків і 381 жінку, а в 1860 р. – 361 чоловіка і 352 жінки»⁴⁶.

Одна частина прихожан належала Осипу Степановичу Судієнку, а іншою володіла Наталія Іванівна Жоравко-Покорська, дочка Івана Тимофійовича Жоравка, померлого близько 1792 року.

Наталія Іванівна не визнавала рішення комісії про відібрання володінь у її батька і продовжувала користуватися ними.

Про це Осип Степанович Судієнко писав у своєму заповіті, складеному 5 жовтня 1808 року в селі Очкиному: «Подану Іваном Тимофійовичем Жоравко скаргу по іменному її Величності повелінню тоді ж повернули і запропонували йому, Жоравко І.Т., вирішити спір через суд. Проте ні Жоравко І.Т., ні його дочка Наталія Іванівна Покорська, яка упродовж двадцяти років після смерті батька володіла його власністю в Очкине, не звернулися до судових органів і пропустили встановлений термін давності. У зв'язку з цим третій департамент сенату в 1804 році визнав подану Жоравко І.Т. скаргу необґрунтованою і прийняв рішення належні йому володіння в Очкине відібрати. Вказане рішення Покорська Наталія Іванівна не оскаржила, і 14 серпня 1806 року Олександр I затвердив його»⁴⁷.

Однак після смерті Наталії Іванівни її син полковник Іван Іванович Жоравко-Покорський вирішив повернути відібрані у його діда володіння в Очкиному.

Впродовж декількох років він «оббивав пороги» судових інстанцій і добився ухвалення рішення на свою користь.

О.С. Судієнко з цим не погодився і подав скаргу у вищу судову інстанцію, але, не дочекавшись її вирішення, 4 грудня 1811 року помер.

Після смерті Осипа Степановича належні йому володіння в Очкиному успадкував його син Михайло. Однак він був неповнолітнім і не міг самостійно захищати свої інтереси у судових органах.

Зважаючи на це, його представництво в суді узяв на себе один із його опікунів – князь Віктор Павлович Кочубей, колишній міністр внутрішніх справ Росії і член її Державної ради.

Захищаючи інтереси свого підопічного, В.П. Кочубей звернувся до уряду Росії з проханням доручити департаменту цивільних справ Державної ради витребувати з Сенату справу І.І. Жоравка-Покорського і переглянути її у зв'язку з наявністю нових доказів, які не були відомі при ухваленні рішення. Загальні збори Сенату погодилися з проханням В.П. Кочубея і задовольнили його вимоги.

Однак міністр юстиції Іван Іванович Дмитрієв з цим не погодився і подав урядовцям особливу думку. На її підставі провадження у справі Судієнка припинили, проте не надовго.

У проміжок часу між 1812 р. і 1814 р. голова Державної ради і уряду Росії Микола Іванович Салтиков запропонував імператору направляти усі справи, що подавалися Сенатом на його ім'я, не в уряд, у якому служив І.І. Дмитрієв, а у Державну раду Росії. Свою пропозицію він мотивував тим, що міністри перевантажені іншими справами і не можуть детально розглядати матеріали, що надходять із Сенату.

Імператор погодився з пропозицією М.І. Салтикова і затвердив новий порядок передачі справ із Сенату на його ім'я. Таким чином принциповий міністр був усунутий від розгляду справи Судієнка, що дало змогу Державній раді переглянути вказану справу і ухвалити по ній нове рішення, яким право власності на усі володіння в Очкиному визнавалися за Михайлом Осиповичем Судієнком (1802 – 8.09.1871 рр.)⁴⁸, відомим українським археографом, істориком, громадським діячем і меценатом.

У середині 50-х років XIX століття М.О. Судієнко збудував у селі винокурний завод, який стояв на правому березі струмка, що протікав на північній околиці Очкиного.

Перед початком будівництва заводу природна заплава струмка була розширена і перегороджена запрудою, а поряд з нею були зведені виробничі будівлі заводу і панський будинок. Незабаром після закінчення будівництва на лівому березі струмка виник хутір, у якому в 1859 році налічувалось 19 дворів і проживало 41 чоловік і 38 жінок⁴⁹. Судієнківський хутір існував майже до Великої Вітчизняної війни і починаючи з 70-х років XIX ст. носив назву – Олександрівка.

Будівлі заводу та інші споруди, що належали Судієнкам, зводилися із цегли, яка виготовлялась недалеко від винокурного заводу, на полі між селами Очкине і Красноярське. Тут був кар'єр для видобутку глини та декілька печей для випалення сирцю.

Напередодні скасування кріпосного права, в 1859 році, в Очкиному налічувалося 143 двори, у яких проживало 346 чоловіків та 338 жінок⁵⁰. Більшість селян належала М.О. Судієнку і потерпала від гніту його управляючих.

Місцеві мешканці та селяни інших маєтків Судієнка були незадоволені умовами свого життя і коли їх звільнили від кріпосної залежності, перестали підкорятися управляючим Судієнка і відмовилися від панської повинності.

Для їх заспокоєння у Новгород-Сіверський повіт був направлений корпус жандармів під командуванням штабс-капітана Шпеєр. Однак усі намагання жан-

дармів змусити селян до покори виявилися марними. Про це виконуючий обов'язки чернігівського губернатора князь С.П. Голіцин 7 квітня 1861 року доповів міністру внутрішніх справ Росії: «Після приїзду в маєток Судієнка жандарми не зуміли переконати селян, які одногосно відмовилися від панської повинності, заявляючи, що ні на одну годину працювати не підуть, тому що цим вони закріпачаться знову на віки віків»⁵¹.

Хвилювання судієнківських селян поширилося на інші населені пункти Новгород-Сіверського повіту і впродовж декількох днів охопили 25 навколишніх хуторів і сіл. Особливою завзятістю відзначилися виступи селян Кам'янської Слободи і Кренидівки.

Кам'янсько-слобідські і кренидівські селяни залишили роботи в поміщицькій економії і рішуче заявили місцевим властям, що якщо їх і далі примушуватимуть до панщини, вони відмовляться від земельного наділу і від виконання усіляких повинностей.

Власті були занепокоєні виступами селян і направили на їх придушення 33-ій козацький полк. У ході чотириденної розправи над селянами козаки піддали жорстоким тілесним покаранням понад 50 осіб, а 35 з них заарештували і помістили під варту. Серед них був і організатор виступів конторник з маєтку Судієнків – Микола Сергієнко⁵².

Після скасування кріпосного права Очкине стало волосним центром. Очкинська волость відносилась до III стану Новгород-Сіверського повіту і в 1884 році включала у себе 22 населені пункти: село Очкине з хуторами Олександрівка і Надежденьський, село Кренидівку з хутором Маєвським, село Мефодівку з хуторами Напрасновкою і Береговим, село Боровичі з хуторами Покорським і Ченчиковим, село Журавку з хутором Журавським, село Хильчичі з хутором Таборище, село Кривоносівку з хутором Машковським, село Глазове та село Бирине з хуторами Підлузним, Тімковким і Димайловським⁵³, у яких на початку 80-х років XVIII століття налічувалось 1437 дворів і проживало близько 8 тис. мешканців⁵⁴.

До 1894 року кількість населених пунктів в Очкинській волості зменшилась до 19, а до 1896 року до 18⁵⁵.

Наприкінці XIX століття Очкинська волость була ліквідована, а населені пункти, які в неї входили, були передані в склад Хильчицької волості.

У 1890 році в Очкиному було засноване сільське початкове народне училище (школа), яке розміщалося у громадській хаті⁵⁶.

У 1896 – 1897 навчальному році у школі навчалось 38 хлопчиків і дві дівчинки. На утримання школи Новгород-Сіверське земство виділяло 165 руб. на рік, а сільська громада 75 руб. Усі шкільні предмети викладала одна вчителька – Євгенія Луківна Вижињська, яка в 1900 році була нагороджена медаллю «За старанність».

Через десять років після заснування школи в ній навчався 51 хлопчик і 9 дівчаток. Однак розмір коштів, які виділялися на її утримання, за цей час суттєво не змінився і становив близько 284 рублів на рік. Цієї суми не вистачало на покриття усіх витрат, і тому кожний з батьків зобов'язаний був щомісячно платити по 50 копійок за навчання своєї дитини і раз на рік привозити віз дров на опалення шкільного приміщення.

До 1913 року строк навчання в школі тривав три роки. Навчальний рік починався в листопаді, коли закінчувалися польові роботи, і закінчувався в березні, коли вони починалися. На різдвяні свята дітям надавалися канікули на три тижні.

Кожного дня в школі проводилося по три уроки, які тривали по 45 – 50 хвилин. Усі діти навчалися в одному класному приміщенні і сиділи за партами по 8 чоловік.

У 1913 році в центрі села було збудоване нове шкільне приміщення, яке складалося з двох класних кімнат і квартири для вчителів. Тривалість навчання в школі з того часу збільшилася до чотирьох років.

На початку XX століття в Очкиному проводився один ярмарок на рік (15 серпня)⁵⁷, торгувати на який приїжджали купці і селяни зі всієї округи.

У 1901 році в селі проживало 1109 чоловік, з яких 579 – чоловіки, і 530 – жінки⁵⁸.

Основна частина населення займалася землеробством. Близько половини усіх земель селяни засівали коноплями, а на іншій частині вирощували картоплю, буряки, просо, овес та інші сільськогосподарські культури.

Однак землі всім не вистачало, що змушувало багатьох місцевих мешканців покидати рідні місця і шукати кращої долі на чужині. Наприкінці XIX століття частина очкинських селян продала свої хати в Очкиному і виїхала з переселенням в Томську губернію, на територію нинішнього Чистоозерного району Новосибірської області, де заснувала село з однойменною назвою.

Незважаючи на відтік населення, життя місцевих мешканців не покращилось і під час революції 1905 – 1907 рр. вони виступили проти самодержавства і місцевих поміщиків – братів Євгенія Олександровича Судієнка і Георгія Олександровича Судієнка, які успадкували належні їм володіння в Очкиному від свого батька Олександра Михайловича Судієнка (28.07.1832 – 12.04.1882 рр.), предводителя дворянства Новгород-Сіверського повіту (1881 – 1882 рр.).

Приводом до цього послужили незаконні дії з боку управляючих Судієнків, які пригнічували селян, карали їх за потрави посівів, відбирали у них скот та примушували до відробітків.

У зв'язку з цим ще в липні 1905 року розпочалися хвилювання очкинських селян⁵⁹, які на кінець року переросли у відкрите протистояння з поміщиками. Незадоволені місцеві мешканці почали самовільно вирубувати ліси Судієнків, забирати з лугів їх сіно, захоплювати вирощений урожай та погрожувати розправою Євгену Олександровичу Судієнко.

Побоюючись за своє життя, Євген Олександрович терміново виїхав у Новгород-Сіверський і 28 грудня 1905 р. поскаржився на дії селян у поліцію і предводителю Чернігівського дворянства В.Д. Голіцину.

У той же день князь В.Д. Голіцин доповів про заворушення в Очкиному Чернігівському губернатору і попросив його про допомогу: «Обстановка у повіті дуже небезпечна, скрізь пограбування лісів. Сьогодні отримав звістку про бунт, що розпочався в Очкиному, погрожують убити Судієнка. Військ недостатньо. Прошу негайно вислати на допомогу ескадрон, необхідно витребувати з Києва, боротися інакше не можна»⁶⁰.

Чернігівський губернатор прохання Голіцина задовольнив і для придушення селянських виступів в Очкиному направив новгород-сіверських поліцейських та взвод драгунів, озброєних гвинтівками і шаблями.

По приїзді в Очкине поліцейські заспокоїли селян, відібрали у них награбоване майно, побили їх батогами, а організаторів виступів заарештували і доставили в Новгород-Сіверський, де згодом засудили до тюремного ув'язнення на строк від одного до трьох років.

Цього б, можливо, не сталося, якби Євгеній Олександрович доброзичливіше ставився до місцевих мешканців і своїми діями не провокував їх на протистояння.

Однак він погано поведився з селянами, і вони часто погрожували йому розправою.

На початку вересня 1917 року очкинські селяни звинуватили Є.О. Судієнка у незаконних арештах і вбивствах селян, а 3 вересня 1917 року захопили його і доставили у Хильчицьке волосне правління. Але звідти його відпустили.

Це викликало незадоволення серед місцевих мешканців, і вони вирішили шукати справедливості у столиці. Для цього вони провели загальні збори селян, обрали на них свого делегата (Я.М. Клинова) і доручили йому подати скаргу на Судієнка до Військово-революційному комітету Петрограда.

На початку листопада 1917 року Я.М. Клинов прибув до столиці і 11 листопада 1917 року особисто подав на вечірньому засіданні комітету скаргу, в якій звинуватив Є.О. Судієнка у вбивствах селян і незаконних арештах мешканців села Ф.П. Дедовського, І.П. Шаповалова і С.А. Щетинського.

Заслухавши повідомлення Я.М. Клинова, Військово-революційний комітет вирішив негайно послати на місце телеграму з вимогою звільнити селян на поруки і притягнути Судієнка до кримінальної відповідальності і поклав виконання свого рішення на Київську Раду робітничих і солдатських депутатів⁶¹. Однак чим закінчилася вказана справа, ми не знаємо.

Після цього Євгеній Олександрович зібрав свої речі і виїхав у Новгород-Сіверський у свій двоповерховий будинок, що стояв поруч зі Спасо-Преображенським монастирем, а потім в Москву.

Чи встиг він забрати з собою картинну галерею, що зберігалась у його садибі в Очкине, не відомо. А між тим вона належала до найвідоміших приватних колекцій на Україні⁶² і включала у себе портрет засновника садиби О.С. Судієнка роботи Д. Левицького⁶³; портрет О.С. Судієнка роботи відомого портретиста В.Л. Боровиковського; портрет М.О. Судієнка роботи німецького художника К.Х. Фогель-фон-Фогельштейна⁶⁴; портрет М.О. Судієнка роботи французького живописця Ф.К.Винтергальтера; портрет князя Кантемира роботи Д. Левицького; автопортрет, що приписувався К. Брюллову; дві картини «Фрукти» відомого швейцарського живописця Ж.Е. Ліотарда; полотна Вувермана і Вандервельде; дві картини, що приписувались Тер'єру⁶⁵; картину німецького художника К.Х. Фогель-фон-Фогельштейна «М.О. Судієнка з сім'єю»⁶⁶; картину «Мадонна» Антонія Корреджіо; картини І.К. Айвазовського і Рауха Х.Д.»⁶⁷, колекцію старовинних українських портретів⁶⁸ та багато інших полотен відомих майстрів.

Після від'їзду Судієнків належна їм садиба в Очкиному була зруйнована, а старовинні меблі, посуд та інше майно захоплено місцевими селянами, «хто, скільки встиг захопити»⁶⁹.

Не пощадили місцеві мешканці і винокурний завод. У ніч на Різдво Христове 1917 року вони разом із селянами навколишніх сіл захопили цистерну зі спиртом, яка зберігалась на території заводу, а згодом розібрали на цеглу і виробничі приміщення.

У січні 1918 р. у Новгород-Сіверському повіті була встановлена радянська влада. Однак уже в квітні 1918 року німецькі війська захопили частину повіту, розташовану на правому березі Десни, і разом з гайдамаками почали грабувати місцеве населення, переслідувати представників радянської влади та осіб, які їм співчували, заарештовувати та розстрілювати найбільш активних прибічників нової влади.

Своїми діями вони викликали обурення у місцевих мешканців і змусили багатьох з них тікати в Очкине та інші населені пункти, розташовані на лівому березі Десни, на території так званої «нейтральної зони», демаркаційної смуги, що пролягала між кордонами Росії і розташуваннями німецьких військ.

«Нейтральна зона» була вільною від окупантів і в неї стікались добровольці з багатьох населених пунктів України, які прагнули до об'єднання в партизанські загони.

Серед них був і Тимофій Вікторович Черняк (1891 – † 11 серпня 1919 рр.), унтер офіцер царської армії, який народився в селі Вороб'ївка Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії.

До приходу німців Тимофій Вікторович проживав зі своїми батьками, дружиною та дітьми у Вороб'ївці.

Він був активним прибічником радянської влади і не хотів миритися з насильством, яке чинили німецькі солдати та гайдамаки над його односельцями. Бажаючи помститися їм, він з групою однодумців подався в Очкине, де до вересня 1918 року сформував 3-й Український повстанський Новгород-Сіверський полк.

На честь цієї події у центрі села був споруджений пам'ятний знак, який являє собою залізобетонну стелу з написом «В селе Очкино в сентябре 1918 года был сформирован Новгород-Северский полк, вошедший в состав 1-й Украинской дивизии»⁷⁰.

Наприкінці жовтня 1918 року Новгород-Сіверський полк покинув свої по-

зиці в Очкиному, і разом із загоном В.М. Примакова переправився через Десну у с. Пушкарі і розпочав бойові дії за звільнення Новгород-Сіверського повіту від німецьких окупантів, а потім спільно з Богунським полком під командуванням М.О. Щорса і Таращанським полком під командуванням В.Н. Боженка брав участь у звільненні Чернігова, Києва, Фастова, Житомира, Вінниці та інших населених пунктів від військ Української директорії та Петлюри.

Разом з Т.Ф. Черняком покинули своє рідне село й інші революційно налаштовані мешканці Очкиного.

А багато з тих, хто залишився, почали виступати проти нових порядків і не підкорятися розпорядженням радянської влади.

Для проведення серед них роз'яснювальної роботи 19 грудня 1918 року були направлені працівники Хильчицького волосного революційного комітету Є.В. Лізун, П.П. Вавило, А.І. Маханьок і В.Ф. Кравченко.

За спогадами Василя Филімоновича Кравченка, близько третьої години ранку вони приїхали в Очкине, зупинилися поблизу одного з будинків і стали вимагати, щоб його господар вийшов до них. Однак той злякався, вискочив через вікно і почав тікати. Щоб зупинити його, В.Ф. Кравченко вистрелив угору.

Хвилини через 40-50 після цього біля уповноважених зібралось близько 30 – 40 чоловіків. Спочатку вони почали з'ясовувати, хто і навіщо стріляв у їх односельця, а потім відібрали у представників радянської влади зброю, жорстоко побили їх і вирішили розстріляти.

Проте не усі підтримали їхні дії. Хтось із місцевих мешканців оповістив волосний революційний комітет та військового комісара про селянський бунт, що розпочався в Очкиному.

Це дало змогу владі організувати масштабну операцію по звільненню заручників, у якій брали участь озброєні загони бідноти із сіл Кривonosівки, Глазового, Хильчич і Журавки та взвод кавалеристів Середино-Будського заградзагону військ РРФСР.

Вони прибули в Очкине і за декілька хвилин до розстрілу уповноважених розігнали заворушення селян, у якому брало участь близько 120 – 150 осіб, заарештували 15-16 найактивніших його учасників, серед яких було дві жінки, доставили їх у волосне арештантське приміщення і покарали шомполами, а голову Очкинського сільського революційного комітету, який не запобіг заворушенням, відвезли до Середино-Буди і скоріше за все розстріляли.

З приходом радянської влади уся земля в Очкиному була поділена між дворами за числом мешканців. Чисельність дворів і кількість населення після цього різко збільшилась. Якщо в 1917 році в селі налічувалось 184 двори, у яких проживало 1178 жителів⁷¹, то через шість років їх кількість зросла до 252 дворів і 1402 жителів, не враховуючи хутора Олександрівка, у якому налічувалось 8 дворів і проживало 32 мешканці⁷².

У селі діяла сільська рада і функціонувала початкова школа, яка в 1933 році була перетворена у семирічну.

У 1929 – 1930 рр. в Очкиному відбулася колективізація сільського господарства. Вона проводилася під керівництвом одного з посланників партії двадцятип'ятитисячника Кохацького, товстого, невеликого на зріст чоловіка. Зі слів місцевого краєзнавця Федора Лукича Котова, Кохацький «викликав у контору селянина, клав біля себе пістолет і пропонував йому написати заяву про вступ до колгоспу. Якщо той відмовлявся, він давав йому два дні на роздум. Коли і після цього селянин не хотів вступити в колгосп, його зараховували до ворогів радянської влади і розкуркулювали».

А розкуркулюванням займався радянський активіст на прізвище Валяха. Він визначав селянинові завищений дохід від господарства, обкладав його непомірним податком і встановлював невеликий строк для його оплати, і якщо селянин не встигав заплатити борг, усе його майно – худоба, житло, господарські споруди,

інвентар, речі і сільськогосподарська продукція підлягало конфіскації і передачі у власність колгоспу.

Таким чином, у 1930 році в Очкиному було створено два колгоспи – «Красний май» і «Вільна праця». Однак через три роки «Вільна праця» була приєднана до «Красного мая».

Новостворений колгосп спеціалізувався на вирощуванні зернових і конопель та розведенні великої рогатої худоби.

До Великої Вітчизняної війни в Очкиному діяв невеликий маслозавод, що розміщувався в одному з приміщень Судієнка, та пенькозавод, який був розташований на поміщицькій садибі.

На пенькозаводі був установлений перший у селі генератор, який, починаючи з 1932 року, забезпечував електроенергією школу та сільську раду.

Завод успішно функціонував з 1932 року по 70-і роки минулого століття, після чого його ліквідували, а усе устаткування демонтували і передали Зноб-Новгородському льонозаводу.

У роки Великої Вітчизняної війни Очкине було окуповане німецькими військами.

Через два місяці після початку війни, 26 серпня 1941 року, німецькі війська трьома танковими і однією моторизованою дивізіями, які входили до складу групи військ Гудериана, прорвали оборону лівого флангу 13-ї армії і, зайнявши Новгород-Сіверський, форсували Десну.

У зв'язку з цим, командуванню 13-ї армії Брянського фронту було наказано організувати оборону по східному берегу Десни на південь від Трубчевська, через Білу Берізку, Очкине, Бирине і далі на схід до Ямполья⁷³.

Особливо сильні вузли оборони було наказано сформувати 45-ому стрілецькому корпусу (155-й і 6-й стрілецьким дивізіям) і 50-ому гаубичному артполку 50-ої танкової дивізії в районі переправ Сагутьєве, Білі Берізки, Мурав'ї, Очкине і Рогівка, а командирів 6-ої стрілецької дивізії в районі вузла Очкине, Боровичі і тилової оборонної смуги на фронті Очкинський поселок – болото.

Для оборони рубежів на ділянках Мурав'ї – Очкине були направлені підрозділи 50-ої танкової дивізії, Очкине – Бирине – 132-ої стрілецької дивізії, а Ново-василівки – Очкине – 6-ої стрілецької дивізії.

Майже увесь вересень бої велися за декілька кілометрів від Очкиного на ділянці фронту: Боровичі, Хильчичі, Дубровка, Шатрище, Ямпіль та Есмань.

Хід бойових дій на одній з зазначених ділянок фронту описав у своїй неопублікованій праці місцевий краєзнавець Федір Лукич Котов: «Наприкінці серпня 1941 року німецьке командування направило в район Борович добре озброєний десант чисельністю близько 150 чоловік. Після прибуття на місце дислокації німецькі солдати вирили окопи і зайняли кругову оборону.

Для їх знищення радянське командування направило 144-ий стрілецький полк, більш ніж наполовину укомплектований призовниками з Рязанської області.

Солдати полку прибули в Очкине з боку Кренидівки. Вони були озброєні гвинтівками і виглядали втомленими і голодними.

Зранку наступного дня дві роти бійців виступили у напрямку Боровичів для знищення ворожого десанту. Пройшовши через ліс, вони зупинилися на галявині, і, не виявивши ніяких ознак присутності ворога, попрямували до села.

Однак як тільки вони наблизились до Боровичів, німці відкрили кулеметний вогонь. По команді ротного солдати кинулися в бій. Для багатьох з них він став останнім.

А ті, хто вижили, залягли і спробували придушити вогняні точки противника гранатами. Але їм це не вдалося, і вони відступили.

Упродовж наступних двох тижнів радянські солдати неодноразово намагалися знищити ворожий десант. Однак усі їх спроби виявлялися марними і нічого, крім нових жертв, не приносили.

За два тижні боїв під селом Боровичі з батальйону залишилося в живих лише 27 солдат. Усі інші були убиті або поранені».

У той час, коли 144-ий стрілецький полк намагався знищити ворожий десант, підрозділи 132-ої і 6-ої стрілецьких дивізій готували лінію оборони між Боровичами і Очкиним і тилову оборонну смугу на фронті Очкинський поселок – болото: рили траншеї, окопи, землянки, заводили командні пункти та інші оборонні укріплення.

Були у зведенні оборонних споруд задіяні і місцеві мешканці. За розпорядженням партійних і радянських органів вони копали протитанковий рів, який пролягав по береговому схилу Десни і являв собою глибоку яму шириною близько 6 метрів і довжиною кілька десятків кілометрів.

Готувались до нападу і німецькі війська. У вересні 1941 року вони провели перегрупування сил, підтягнули до лінії фронту нові частини і 30 вересня розпочали наступ на Орел та Брянськ. У наступні дні розвернулися масштабні бої на фронті Мурав'ї, Очкине, Очкинський поселок, Рудня, Василівський, Троїцьке, Гаврилова Слобода, Горожанка і Денисівка, в ході яких радянським військам не вдалося стримати наступ противника, і він 3 жовтня 1941 року захопив Хильчичі, Рудню, Жихове, Чернацьке, Середино-Буду та інші населені пункти Середино-Будського району.

Після окупації Сумської області на її території було сформовано більше сорока партизанських загонів, у тому числі й партизанський загін ім. Щорса під командуванням директора Очкинського пенькозаводу Миколи Васильовича Таратути.

Партизанський загін ім. Щорса діяв у безпосередній близькості від Очкиного, в брянських лісах. У його складі багато очкинців, які були найбільш підготовленими до бойових дій і брали активну участь у нападах на ворога⁷⁴.

За це 26 липня 1942 року окупаційні війська спалили в селі 270 дворів, розстріляли більше двадцяти його мешканців⁷⁵, а тих, хто залишився в живих, помістили у табір для військовополонених, розташований на території Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря, а потім розселили по різних населених пунктах Чернігівської області.

У наступні півтора року на території Очкиного майже ніхто не проживав.

Навесні 1943 року радянські війська уперше спробували звільнити Очкине від німецько-фашистських загарбників. 10 березня 1943 року окремі підрозділи 16-ого гвардійського кавалерійського полку і 30-ої окремої лижної бригади подавили опір двох рот противника, захопили Очкине, вийшли на рубіж р. Десна⁷⁶ і майже до кінця місяця утримували зайняті позиції. Однак під тиском переважаючих сил противника вони змушені були відступити.

Під час вказаної бойової операції радянські війська втратили більше 40 солдатів та офіцерів: командира взводу 1-ого окремого лижного батальйону 30-ої окремої лижної бригади молодшого лейтенанта Олександра Ілліча Козионова (1921 – 09.03.1943 рр.), рядового 2-ого окремого лижного батальйону 30-ої окремої лижної бригади Володимира Сергійовича Аксенова (1924 – 09.03.1943 рр.), командира шабельного взводу 4-ї гвардійської кавалерійської дивізії молодшого лейтенанта Перепелкіна Володимира Івановича (1921 – 16.03.1943 рр.), командира відділення 4-ої гвардійської кавалерійської дивізії сержанту Анатолію Абдуловичу Акчурину (1912 – 26.03.1943 рр.), рядового 16-ого гвардійського кавалерійського полку 4-ої гвардійської кавалерійської дивізії Ікимберды Джирабєкова (? – 16.03.1943 рр.) та інших.

Після перемоги радянських військ на Курській дузі розпочалася Чернігово-Прип'ятська наступальна операція, в ході якої командуванню 13-ої армії, до складу якої входила 307-а стрілецька дивізія під командуванням генерала Михайла Олександровича Єншина, було поставлене завдання на третій день операції оволодіти населеними пунктами Миколаївське та Аркине, на шостий день – Неруссою і Суземкою, а потім – Старою Гутою і Зноб-Новгородською, після чого вийти на рубіж річки Десна на ділянці ст. Трубчевськ, Білі Берізки, Очкине, Дурилове⁷⁷.

З поставленим завданням 307-а стрілецька дивізія та інші підрозділи 13-ої армії впоралися і 7 вересня 1943 року розпочали бої за звільнення Очкиного, які

продовжувались по 18 вересня 1943 року і коштували життя більш ніж 150 радянським солдатам і офіцерам: командир 1-го стрілецького батальйону 1021 СП майору Василю Івановичу Макєєву (1922 – 08.09.1943 рр.), командир мінометної роти 1021 СП капітану Георгію Микитовичу Павлову (1917 – 10.09.1943 рр.), командир 2-ї кулеметної роти 1021 СП старшому лейтенанту Павлу Гнатовичу Воронову (1908 – 11.09.1943 рр.), командир роти 1023 СП старшому лейтенанту Василю Миколайовичу Максимову (1909 – 09.09.1943 рр.), командир відділення 1021 СП молодшому сержанту Павлу Федоровичу Казарину (1923 – 12.09.1943 рр.), молодшому сержанту 365 винищувального протитанкового артилерійського дивізіону Миколі Павловичу Филипову (1924 – 08.09.1943 рр.), рядовому 183-ї окремої штрафної роти Ромазану Ризвановичу Чанишеву (1924 – 11.09.1943 рр.), радистці Олександрі Тимофіївні Баландіній (1922 – 15.09.1943 рр.) та іншим.

Зазнали значних утрат у роки Великої Вітчизняної війни і мешканці Очкиного.

Із майже 230 уродженців села, які брали участь у бойових діях в складі регулярної армії і в партизанських загонах, загинуло близько 130 осіб: офіцер зв'язку оперативного відділу 18-ї армії капітан Андрій Захарович Малахов (1922 – 29.09.1943 рр.), заступник командира роти по політчастині Олександр Олександрович Кабанов (1913 – 12.08.1942 рр.), молодший лейтенант 56-о окремого стрілецького батальйону 55-у армії Єгор Іванович Нетченко (1921 – 23.02.1943 рр.), командир гармати танка «КВ» 3-о окремого танкового полку 34-ї армії старшина Петро Павлович Тарасенков (1917 – 18.03.1943 рр.), командир бапти танка «Т-34» 34-ї окремої гвардійської танкової бригади гвардії старший сержант Григорій Лукич Солдатенко (1910 – 03.02.1944 рр.), командир відділення хімвзводу 262-о стрілецького полку 184-ї стрілецької дивізії сержант Пантелій Омелянович Ижого (1918 – 26.03.1945 рр.), старший червонофлотець повітрянодесантного батальйону ВВС Олексій Матвійович Цуприк (1921 – 10.01.1944 рр.), стрілець 107 СД рядовий Гаврило Григорович Жаркий (1919 – 23.07.1943 рр.) та інші. На згадку про них у центрі села був споруджений меморіальний комплекс, на плитах якого висічені імена майже усіх загиблих.

Після звільнення Очкиного від німецько-фашистських загарбників у село почали повертатися його мешканці та відновлювати свої господарства і місцевий колгосп, матеріально-технічна база якого за роки війни була майже повністю знищена.

За спогадами старожилів, у 1947 році в колгоспі «Красний май» було лише 7 коней, 2 корови та 6 овець. Люди жили бідно, однак не втрачали надії на краще майбутнє і наполегливо працювали над відновленням свого господарства.

Улітку 1950 року до очкинського колгоспу «Красний май» приєднався колгосп ім. Щорса с. Красноярьське. За господарством було закріплено 1961 гектарів землі, з яких 1275 гектарів складала рілля.

Колгосп спеціалізувався на відгодівлі свиней, молодняка великої рогатої худоби, вирощуванні зернових, картоплі, буряків, конопель, льону та виробництві молока.

Майже кожного року нарощував темпи виробництва сільгосппродукції і в 1987 році продав державі 116 тонн зерна, 248 тонн картоплі, 42 тонни льону-довгунця, більше 90 тонн м'яса, 756 тонн молока тощо.

У ході реформування аграрного сектора економіки на принципах приватної власності колгосп «Красний май» був ліквідований, а на його базі було створене колективне сільськогосподарське підприємство «Десна», яке згодом було реформоване у сільськогосподарське акціонерно-пайове товариство закритого типу «Десна», а потім у відкрите акціонерне товариство «Агрофірму «Дубрава».

Після закінчення війни розпочала свою роботу і місцева школа, діяльність якої була припинена на час окупації.

На початку 50-х років минулого століття для неї збудували нове приміщення по вулиці Підгірній, у якому вона і досі.

На початку 70-х років ХХ століття в школі працювало 14 учителів і навчалося

156 учнів⁷⁸, а наприкінці 70-х років 12 учителів і 103 учні⁷⁹. Навчальний процес здійснювався у головному навчальному корпусі і майстерні. Зараз у школі працює 11 учителів, вісім з яких мають вищу освіту.

З 30 грудня 1962 року Очкине перебуває у складі Середино-Будського району Сумської області. Воно є центром сільської ради, у яку входять села Журавка і Красноярьське.

Село розташоване в зоні Деснянсько-Старогутського національного природного парку, який охоплює значну територію північно-східної частини Сумської області.

У лісах водяться лосі і косулі європейські, кабани дикі, вовки, лисиці, зайці, куниці лісові, білки, бобрі річкові, видри, горностаї, ондатри та інші тварини, кубляться чайки, качки, лелеки, дятли, дрозди, солов'ї, вільшанки, дупелі, бекаси, зяблики, скопи та інші птахи, а навесні, в період міграції, над залитою заплавою річкою можна спостерігати тисячі диких гусей, качок, куликів, чайок, журавлів, лелек, лебедів та інших перелітних птахів.

Відрізняється багатством і очкинська іхтіофауна. Окрім звичайних видів риб басейну Дніпра: щуки, окуня, плітки, лина, карася, ляща тощо, тут водяться соми, голавлі, жерехи, судаки, а з рідкісних видів – стерляді, рибиці та марени дніпровські.

На північній та південній околицях Очкиного ростуть великі соснові ліси, багаті на гриби і ягоди.

За даними, опублікованими на сайті Верховної Ради України у 2009 році, в Очкиному проживало 509 чоловік. Це значно менше, ніж у 1940 році (1200 чоловік), навіть на початку 70-х років минулого століття в селі мешкало 832 особи⁸⁰.

Населення Очкиного неухильно старіє, а його кількість поступово зменшується. Якщо це триватиме й далі, то село може зникнути з карти України, як зникло розташоване за декілька кілометрів від нього село Червоне (колишній хутір Напрасновка).

1. Юркевич В. «Відчит про археологічні обслідування району с. Боровичи-Очкин Новгород-Сіверської округи на Чернігівщині 1925 р.» Опис архівного фонду ВУАК 49/12.

2. Воеводовский М.В. Памятники каменного века на Десне. // Краткое сообщение института истории материальной культуры имени Н.Я. Марра. – 1949. – Вып. XXVI. – С. 22 – 26.

3. Розенфельдт И.Г. Стоянка Мыс очкинский. (Доклад на Секторе первобытной археологии в ноябре 1948 г.). //Краткое сообщение института материальной культуры им. Н.Я. Марра. – 1950. – Вып. XXXI. – С. 130 – 140.

4. Самоквасов Д.Я. Северянская земля и северяне по городищам и могилам. – М., 1908. – С. 25 – 26.

5. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 1. Полк Стародубский. – Киев, 1888. – С. 222.

6. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. 6. – С. 82.

7. Кулаковский П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618 – 1648 рр. – Київ, 2006. – С. 428, 430.

8. Маркович Я. Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях. – Ч. 1. – С. 65 – 66.

9. Расторгуев П.А. Северско-белорусский говор. Исследование в области диалектологии и истории белорусских говоров. – Ленинград. – 1927.

10. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. 6. – С. 82.

11. Владимирский-Буданов М. Государство и народное образование в России с XVII века до учреждения министерств. //Журнал Министерства народного просвещения. Часть CLXVIX., СПб. 1873 г. – С. 209.

12. Списки населенных мест Российской империи. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 119.

13. Опис Новгород-Сіверського намісництва 1779 – 1781 рр. – Київ, 1931. – С. 148 – 149.

14. Там само. – С. 148.

15. Там само. – С. 149.

16. Универсалы Ивана Мазепы 1687-1709 / Упоряд. И. Бутич. – К.; Л., 2002. – С. 413.

17. Кулаковский П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. – Київ, 2006. – С. 445.

18. Н.М. Левобережная Украина в XV-XVII ст. Очерк колонизации. //Киевская старина. – 1896. – Том LIII, – С. 374 – 375.

19. Кулаковский П. Борьба за спадщину: конфлікт між Яном та Ельжбетою Писочинськими щодо Новгород-Сіверських маєтностей. //СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип. 5. – С. 127 – 139.
20. Український архів. Вид. Археографічної комісії. Том 1. Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку. – К., 1929. – С. 56.
21. Ханенко А.И. Историческое описание некоторых местностей Черниговской губернии: Новгород-Северский уезд. – Чернигов, 1887. – С. 19.
22. Український архів. Вид. Археографічної комісії. Том 1. Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку. – К., 1929. – С. 260, 263.
23. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 1. Полк Стародубский. – Киев, 1888. – С. 222.
24. Судиенко М.О. Материалы для отечественной истории. – К., 1853 г. – Т. 1. – 85 – 88.
25. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий. //Русский архив, издаваемый П. Батеневым. – М., 1875. – Книга 2. – С. 256 – 257.
26. Дабижа А. Роспись рода Горленков. //Киевская старина. – К., 1886. – Т. 15. – С. 387.
27. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1908. – Т. 1. – С. 473 – 474.
28. Путро А.И. Левобережная Украина в составе российского государства во второй половине 18 века. – К., 1988. – С. 18.
29. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 1. Полк Стародубский. – Киев, 1888. – С. 222.
30. Там само.
31. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1914. – Т. 2. – С. 43.
32. Половцов А.А. Российский биографический словарь. – Спб., 1912. – Т. 2. – С. 634 – 640.
33. Григорович Н. «Кандлер князь А.А.Безбородко, в связи с событиями его времени». – СПб., 1989. – Т. 1. – С. 100.
34. Сочинения Ивана Ивановича Дмитриева. – СПб., 1895. – Т. 1. – С. 122 – 126.
35. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 1. Полк Стародубский. – Киев, 1888. – С. 208.
36. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – №21. – С. 7.
37. Греч А.Н. Венки усадьбам. // Памятники Отечества. – М., 1994 – 1995. – №32.
38. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – СПб., 1914. – №21. – С. 7.
39. Есипов Г.В. Путешествие императрицы Екатерины II по Южной России в 1787 году. // Киевская старина. – К., 1890.
40. Добровольский П.М. Путешествие императрицы Екатерины II через Черниговский край. – Чернигов, 1903.
41. Село Вишенки. // Черниговские губернские ведомости. Отдел второй. Часть неофициальная. – Чернигов, 1850. – №8. – С. 66.
42. Корноухов Е.А. Алфавитный список церквей Черниговской епархии. – Труды Черниговской учёной архивной комиссии. – Чернигов, 1908. – Т. 7. – С. 25.
43. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. 6. – С. 82 – 83.
44. Черниговская памятка. Справочная книжка на 1898 – 1899 гг. – Чернигов, 1898. – С. 94 – 95.
45. Черниговские епархиальные известия. Часть неофициальная. – Чернигов, 1861. – №14. – С. 175
46. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. 6. – С. 84.
47. Павловский И.Ф. К истории Шведской могилы. Пожертвование И.С. Судиенко и его духовное завещание. – Полтава, 1914. – С. 30 – 36.
48. Дмитриев М.А. Мелочи из запаса моей памяти. – М., 1869. – С. 146 – 147.
49. Списки населенных мест Российской империи. Черниговская губерния. – СПб., 1866. – С. 119.
50. Там само.
51. Отмена крепостного права на Украине. Сб. документов. – К., 1961. – С. 172 – 173.
52. Найденов М. Классовая борьба в пореформенной деревне (1861 – 1863 гг.). – М., 1955. – С. 70.
53. Колесников В.М., Коршунов А.Д. Материалы для оценки земельных угодий, собранные Черниговским статистическим отделением при губернской земной управе. Новгород-Северский уезд. – 1884. – Т. XII. – С. 4.
54. Волости и важнейшие селения Европейской России: по данным обследования, произведенного статистическими учреждениями МВД по поручению Статистического совета. – Спб., 1885. – Т. 3. – С. 94 – 95.
55. Русов А.А. Описание Черниговской губернии. – Чернигов, 1899. – Т. 2. – С. 20.
56. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1901 год. – Ч. 4, Черниговская губерния. – Киев, 1901. – С. 126.

57. Список ярмарок Черниговской губернии. – Чернигов, 1911. – С. 27.
58. Списки населённых мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1902. – С. 146.
59. Чернігівський державний архів. Фонд 127, опис 1, справа 10686, лист 4.
60. Революція 1905 – 1907 рр. на Україні. Збірник документів і матеріалів. – К., 1949. – С. 364.
61. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине. – Киев, 1982. – Ч. 2. – С. 188 – 217.
62. Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1897. – Т. 20. – С. 120 – 121.
63. Каталог Д.Г. Левицкого. – М., 1987. – С. 135.
64. Каталог историко-художественной выставки русских портретов 1905 г. – СПб., 1905. – С. 69.
65. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судниенко». // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – №21. – С. 10.
66. Барон Врангель. Иностранцы XIX века в России. // Старые годы. – СПб., 1912. – (Июль – сентябрь). – С. 34 – 35.
67. Ежегодник государственного исторического музея. – М., 1970. – С. 192.
68. Иконников В.С. Опыт русской историографии. – Киев. 1892. – Т. 1. – Кн. – С. 1420.
69. Игрицкий И.В. «1917 год в деревне». – 1929. – С. 185.
70. Памятники истории и культуры Украинской ССР. – Киев, 1987. – С. 742.
71. Список селений и городов Черниговской губернии. – Чернигов, 1919.
72. Список населённых мест Черниговской губернии. – Чернигов, 1924. – С. 82.
73. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып. 43. – Воениздат МО СССР. – 1960.
74. Русак А. Судный день. – Киев, 2009. – С. 64.
75. Вінок безсмертя: книга-меморіал. О.Ф. Федоров, В.А. Маняк та ін. – Київ, Політвидав України. – 1987. – С. 288.
76. Сумская область в период Великой Отечественной войны. Сборник документов и материалов. – Киев, 1998. – С. 238 – 239.
77. Сборник документов. Ставка ВГК. Документы и материалы. 1943 г. – Том 16 (5-3). – М., 1999. – С. 305 – 309.
78. История городов и сел УССР. Сумская область. – К., 1973. – С. 544.
79. История городов и сел УССР. Сумская область. – К., 1980. – С. 519.
80. История городов и сел УССР. Сумская область. – К., 1973. – С. 544.

Статья содержит краткую историю села Очкино Середино-Будского района Сумской области со дня его основания до настоящего времени.

This article contains a short history of the village Ochkino Seredyno-Budskiy district of Sumy region since its foundation up to the present.

Анна Гедьо

ПРИВАТНОПРАВОВІ АКТИ XVIII-XIX СТ. ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОЇ ГРЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ

У статті на прикладі аналізу матеріалів, які зберігаються в українських та російських архівосховищах, подається характеристика приватноправових актів з історії ніжинської грецької громади, аналізуються елементи, що становили форму даних документів у XVIII-XIX ст., формулюється призначення даних документів та зазначаються правові відносини між сторонами, які їх укладали.

Ключові слова: акти, ніжинська громада, заповіти, майно.

Розширення джерельної бази досліджень шляхом запровадження до наукового обігу нових документів та матеріалів, а також вивчення їхнього інформаційного потенціалу залишається одним з перспективних напрямків розвитку вітчизняної історичної науки. Всебічне відтворення багатогранного та насиченого подіями історичного буття греків на теренах України можливе лише за умови виявлення і критичного опрацювання усієї сукупності джерел. Саме від рівня використання джерельних комплексів значною мірою залежить якість конкретно-історичних досліджень, створення нових фундаментальних праць з історії грецьких громад України.

Фундаментальною працею з історії ніжинського грецького братства є дослідження М. Плохинського “Иноземцы в Старой Малороссии”¹, в якій автор розглядає історію поселення та життя греків, циганів, грузинів, німців, вірменів в Україні, найбільше уваги приділяючи саме грекам.

Особливе місце в історіографії ніжинської грецької громади займають студії К. Харламповича². Автор простежив історію грецької громади з 1675 р., зіставляючи факти, вже викладені в науковій літературі, з фактами зі справ архіву ніжинської грецької громади. На жаль, у 1929 р. було надруковано лише перший нарис. Тільки нещодавно творча спадщина академіка знову привернула увагу дослідників: у 1999 р. був надрукований п'ятий нарис праці К. Харламповича³, а у 2001 р. – другий нарис⁴.

Серед провідних джерелознавчих студій з історії ніжинських греків слід згадати роботи Г. Швидько⁵, в яких здійснено аналіз опублікованих джерел, а також архівних матеріалів, які зберігаються в архівосховищах Росії та України.

Вагомий внесок у вивчення історіографічної та джерелознавчої традиції ніжинської грецької громади зробив Є. Чернухін⁶, який дослідив низку неопублікованих та маловідомих праць вітчизняних і зарубіжних істориків.

Метою даної розвідки є виявлення інформаційного потенціалу приватноправових актів з історії ніжинської грецької громади XVIII – XIX ст., які зберігаються в державних архівах України та Росії.

Досить представницьким комплексом джерел з історії ніжинської грецької громади є приватноправові акти, які в основному виконували засвідчувальну функцію. Його представлено паспортами, білетами, атестатами, свідоцтвами, оголошеннями, дорученнями, заповітами. У фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі - ЦДІАК України) та Держархіву Чернігівської області збереглося багато копій паспортів, які надавав Ніжинський грець-

© Гедьо Анна Володимирівна – доктор історичних наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету.

кий магістрат своїм підлеглим. У документі вказувалася причина виїзду особи, яка отримувала паспорт: “Предьявитель сего грек житель нежинской Афанасий Павлов сын Элефтериани с служителем его греком Константином Христофоровым выездет с Нежина в разные российской империи города и места по купеческой своей надобности, которые в следовании туда и обратно в Нежин благоволено было по силе Ее императорского величества указов учинить свободный без задержания пропуск для чего сей пашпорт в благополучном городе Нежине из греческого нежинского магістрата ему Элефериану дан”⁷. Далі обов’язково вказувався термін, на котрий видавався паспорт. Інколи зазначалося, повз які форпости буде їхати грек, і давався від імені київського генерал-губернатора наказ пропустити означеного грека повз ці форпости.

Іншим видом засвідчувальних актів були білети. Це підтверджуючі документи, які або виконували функції паспортів⁸, або видавалися Ніжинським грецьким магістратом грекам, які висловили бажання займатися торгівлею, мати земельну власність та сплатили певні кошти. В останньому випадку документ містив перелік товарів, на які було отримано право торгівлі. Білети входили до необхідного комплексу документів, за якими проходила перевірка торгівлі в багатьох містах. У фонді Ніжинського грецького магістрату (Ф.101) держархіву Чернігівської області збереглися справи, в яких мова йде про білети Зберігальної казни⁹ та білети на право проживання¹⁰.

Видачу білетів Ніжинський грецький магістрат здійснював на підставі височайше затвердженого „Положения о пошлинах на право торговли и других промыслов”. Згідно з ним, „лица, взявшие купеческие или промысловые свидетельства, имеют право содержать неограниченное число торговых и промышленных заведений, со взятием лишь на каждое особого билета, если оно законом не изъято от билетного сбора (ст. 10 и 27). Во всяком случае лицо, получающее купеческое свидетельство, обязано взять вместе с оным по крайней мере один билет на торговое или промышленное заведение”¹¹.

Свідоцтва виконували функцію паспортів, які посвідчували особу. Такі документи ставали необхідними при записі до певної верстви населення міст. Широкого вжитку вони набули з 20-х років XIX ст. та отримали назву звільняючих свідоцтв. Свідоцтво видавалося за участю громади, до якої була приписана особа. Використання цих документів було пов’язане з посиленням контролю за процедурою запису до міст у зв’язку з розповсюдженням серед мешканців незаконної практики перезавпису з однієї верстви до іншої з метою уникнення сплати податків.

Свідоцтва, що підтверджували право особи на здійснення торговельних операцій, поновлювалися щорічно. Залежно від місця проживання встановлювалася різна сума платні за право отримання свідоцтва. За процедурою отримання та терміном дії свідоцтва були подібні до білетів.

Крім цього, у ніжинських греків досить поширеною була форма свідоцтв, що були пов’язані з ревізійним обліком населення. Ніжинський грецький магістрат видавав значну кількість інших документів: свідоцтва про народження, різні довідки, фінансові документи, посвідчення про право на вільну торгівлю, атестати про прийняття російського підданства та інші документи.

Друга група засвідчувальних актів представлена оголошеннями та дорученнями. Оголошення щорічно складали всі представники купецтва, інколи за допомогою Ніжинського грецького магістрату, згідно з урядовими постановами про гільдійський устрій. У документі детально подавалася характеристика особи, членів її родини та підтверджувалася сплата необхідних податків¹².

Доручення купці видавали своїм довіреним особам, але фактично другим контрагентом даного акта виступав грецький магістрат, який складав цей засвідчувальний документ. У документі чітко визначалися функції, які передавалися купцем довірений особі, та вказувалась відповідальність за останнього¹³. Доручення набувало чинності у разі засвідчення його печаткою Ніжинського грецького магістрату.

Атестати, які збереглися у фонді Ніжинського грецького магістрату, ретельно оформлені, написані розбірливим почерком зі строгим дотриманням системи запису. Крім атестатів про прийняття до російського підданства¹⁴, атестати надавалися секретарям грецького магістрату про їхню службу¹⁵, вступ до ніжинської грецької громади¹⁶, грецьке походження¹⁷.

Серед документів грецького магістрату збереглися так звані “аттестати о состоятельности”¹⁸ та “аттестат на вексель до 10 000 рублей”¹⁹. Ця категорія атестатів і прохання про їхню видачу містять відомості про грошові суми і дають певне уявлення про торговий оборот грецьких купців.

На Ніжинському грецькому магістраті лежав також обов’язок щодо обліку нерухомості і забезпечення прав власності греків. Магістрат не проводив операцій з нерухомістю, його участь у цьому процесі полягала у видачі продавцю атестата члена грецької громади, який свідчив про те, що нерухомість справді належить йому, що у нього немає боргів, за які власність може бути передана кредиторам, та ін. Атестат давав право на продаж нерухомої власності і його видачі передувало значне діловодство.

Грецький магістрат також давав оголошення про досконалу операцію на випадок, якщо знайдуться інші, окрім покупця, претенденти щодо об’єкта операції. Складність діловодної процедури була зумовлена тим, що купчі, дарчі і застави на майно вартістю понад 100 руб. оформлялися у губернському правлінні, а на майно меншої вартості - в повітовому суді. Документи ж, що фіксували наявність у городян власності і права нею розпоряджатися, зберігалися в магістраті міста.

У разі проведення крупної операції бажаною продати (подарувати, закласти) своє майно подавав прохання до магістрату про видачу йому атестата, який підтверджував наявність у нього цього майна і відсутність боргів. Перш ніж видати прохачу атестат, магістрат справлявся по книзі обліку нерухомості про наявність у нього даного виду власності і відсутність у продавця боргів. У випадку, якщо боргів не було, прохачу видавали атестат, по пред’явленні якого в губернському правлінні оформлявся необхідний документ.

Засвідчувальну функцію виконували також купчі, багато яких збереглося у фонді Ніжинського магістрату Держархіву Чернігівської області. У 1727 р. з правлячого Сенату був направлений в Полкову ніжинську канцелярію і ніжинське грецьке братство наказ імператриці, де вимагалась інформація про кількість власників землі і кількість куплених у російських поміщиків селян. Наказом передбачалося через нарочного скласти список про те, хто з іноземців купив у російських поміщиків селян.

Грецький магістрат на підставі купчих склав 16 червня 1750 р. відомість про куплених греками у російських поміщиків селян. За цією відомістю зазначалося, що 26 липня 1735 р. Самійло Пелапоносов купив у Семена Долініна у с. Бакуніні Коломенського повіту двох селян, а 2 травня 1735 р. в с. Фастові у сержанта Курінського полку Миколи Єсіпова п’ять селян²⁰. Дмитро Параскевін 17 березня 1727 р. придбав у службовця державної колегії іноземних справ Кузьми Кирилова чотирьох кріпаків, а у 1729 і 1735 рр. ще сімох кріпаків і дворових людей²¹.

Серед документів фонду Ніжинського грецького магістрату збереглося багато „верющих писем”, які були одним з різновидів приватноправових актів XVIII ст., що нагадує сучасне доручення. Їх оформляли в домашніх умовах, а потім засвідчували в Ніжинському грецькому магістраті. Процес засвідчення іноді відносили до окремої справи²². Зміст „верющего письма” при цьому вносили до спеціальної книги. Тому маємо цілу купу щорічних справ під назвою „Книга копий обязательств, верющих писем и других бумаг”, які найчастіше починалися в січні і завершувалися у грудні кожного року.

Ймовірно, цілком правомірно розглядати книги „верющих писем” як книги копій договорів і операцій. Та все ж слід підкреслити, що ці книги велися безпосередньо в Ніжинському грецькому магістраті. У них записані копії, а іноді короткий зміст доручень, виданих ніжинськими греками своїм прикажчикам і довіре-

ним особам на право робити закупки і продавати товари, стягувати гроші за векселями, здійснювати ті або інші операції від імені ніжинського грека. У „верющих письмах” греків, як правило, не вказувалося, який товар і в якому місті продаватиме і купуватиме довірена особа, але ці документи дозволяють з’ясувати характер і розмах діяльності того чи іншого купця, коло його агентів.

Необхідно також відзначити, що „верющие письма” відрізняються лаконізмом, відсутністю деталей. Вони не дозволяють говорити ні про грошові суми, якими оперували грецькі купці, ні про види і кількість товарів, купівлю і продаж яких вони довіряли своїм довіреним особам. Незважаючи на їх лаконізм, у „верющих письмах” є цікаві деталі, які можна використовувати при вивченні біографій і підприємницької діяльності грецьких купців.

Приватноправовими актами також регулювалися відносини між людьми. Вони охоплювали різні сторони життя, тому за сферою регулювання поділяються на кілька видів. Одним з них є духовні документи, або заповіти. Це правові акти, які висловлюють останню волю людини, як правило, щодо розподілу майна між близькими родичами. Саме ця група документів містить цікаві і важливі відомості про повсякденне життя ніжинської грецької громади, а також відображає певні особливості світогляду і, відповідно, специфіку свого часу. Однак цим інформація, яку можна отримати з заповітів, не обмежується. Наприклад, на основі заповітів можна вивчати родинні та сімейні відносини ніжинських греків. У документах цього типу відображається оточення греків м. Ніжина, атмосфера, яка панувала у їхньому середовищі.

Заповіти – це невичерпне джерело відомостей про повсякденне людське життя. Вивчаючи його з різних точок зору і розглядаючи у різних аспектах, можна отримати відомості щодо побуту, економічного стану, складу сім’ї та інші цінні й цікаві факти. Аналізуючи текст даних документів, його особливості, можна скласти уявлення про світогляд членів ніжинської грецької громади, їхнє ставлення до життя та смерті, фактори, які мали значний вплив на їхнє повсякденне існування, а відповідно – світосприйняття. Нерідко заповіт ставав важливим доказом, який впливав на хід судових процесів та суперечок між спадкоємцями, а також справ, які торкалися поділу майна, підтвердження прав на маєтки, сплати боргів тощо. Сьогодні у фонді Ніжинського грецького магістрату Держархіву Чернігівської області зберігається 92 справи, пов’язані з духовними заповітами.

Як правило, заповіт починався з духівниці, в якій автор заповіту зазначав, де він хоче знайти останній спочинок, скільки грошей виділити на похорон, на службу Богу за упокій душі, а також на різноманітні пожертви на храм, убогим, хворим та калікам.

У стилі складання духівниці помітні деякі особливості світогляду людей того часу, глибока релігійність, велике значення церкви і релігії у їхньому житті. Після духівниці йшлося про розподіл майна серед дітей та близьких родичів (якщо вони були). Тут вказано, хто, скільки і що отримав, а тим, хто ще не отримав своєї частки, вона виділяється з майна помираючого. І поза сухими даними про матеріальний рівень сім’ї, інколи отримуємо цікаві відомості про життя родини, стосунки між членами, їх побут і повсякденне життя. А також про те, як впливали великі історичні події на життя звичайних людей, на їхню долю.

За переліком майна можна визначити рівень побуту та добробуту ніжинських греків. Так, Іван Кліца детально перераховує, скільки він витратив на утримання своїх дітей. З його ж заповіту дізнаємося, що у нього їх було семеро: шість синів і донька. Розпоряджатися всім своїм майном заповідач дозволяє своїй другій законній дружині Анастасії Федорівні²³. Тож даний заповіт – це маленька хроніка життя однієї родини, де коротко і дещо фрагментарно автор розповів про долю своїх дітей і дружини, про свої повсякденні клопоти, турботи і переживання. Це опис живою мовою про побут людей цієї епохи, який, хоча і приблизно, але передає атмосферу того часу.

Заповіт Апостола Ксиди є також важливим джерелом до вивчення соціально-

побутових відносин. Опираючись на текст даного заповіту, можна припустити, що Апостол Ксіда був вдівцем і не мав прямих спадкоємців. Тому своє майно він залишив своєму брату Стерію Ксіді та племінникам. Значну частину свого капіталу він заповів грецьким церкам - 300 руб., для роздачі найбіднішим грецьким родинам - 200 руб., на придане двом бідним дівчатам з грецьких родин - 2 400 руб. 74 коп.²⁴.

У випадках, коли майно померлого грека було великим та передавалося у спадщину малолітнім дітям або душевно хворим, для контролю за витратою коштів з цього джерела доходів Ніжинський грецький магістрат призначав опікуна, як це було у справі про призначення опікуном над майном дітей померлої дружини ніжинського громадянина Косіора Сорокіна грека Гаджисва²⁵.

Дуже часто в своїх заповітах греки залишали гроші бідним одноплемінникам, чим значно підтримували членів громади. Прикладом цього є архівна справа 1799 р., в котрій мова йде про духовний заповіт Івана Кір'янова і відшкодування сиротам грошей, які повинні були зберігатися в грецькому магістраті²⁶. Вдовам та сиротам заповідала 200 руб. Олена Гуляєва²⁷, 600 руб. сріблом - Павло Паскалі²⁸.

Життя тоді було бурхливе і сповнене небезпек, тому заповіт іноді писався перед самою смертю. Кожна людина намагалася передати своє майно до рук тих людей, які його не втратять, а використують доцільно і на благо собі та іншим. І кожен спадкодавець прагнув справедливо розділити майно поміж спадкоємцями. Тому досить часто людина, склавши заповіт, жила ще багато років. А за цей час змінювалися і обставини, і ставлення до оточуючих її людей. Отож право змінювати зміст заповіту було необхідне, продиктоване самим життям.

Право змінювати заповіт могло використовуватись декілька разів упродовж життя. Наприклад, ніжинський грек Іван Самарджи змінював зміст свого заповіту тричі. Зберігся лише третій, який доповнює два попередніх і датується 1827 р.²⁹.

Отже, заповіт міг змінюватися кілька разів упродовж життя, відображаючи зміни обставин буття, ставлення до світу та оточуючих. Духовні заповіти обов'язково затверджувалися Ніжинським грецьким магістратом, свідченням чого є значна кількість справ у фонді Держархіву Чернігівської області під назвою: „Рапорты и прошения о подтверждении духовных завещаний”.

Часто заповіти були причиною численних судових позовів. Прикладом цього є справа 1788 р. – „Переписка с Черниговским наместническим правлением по иску грека Бездоны Константина и других кредиторов к Сталевскому Юрию о вексельных долгах и наложении ареста на имущество”³⁰. Суть цієї справи полягала в тому, що ніжинський грек Костянтин Сталевський у своєму заповіті все своє майно заповідав дружині, двом синам та незамужній доньці. Після смерті батька старший син Юрій взяв у борг 230 руб. на два місяці і обіцяв „на греческом диалекте данным от себя” повернути борг з процентами по 1 коп. на місяць з рубля. Однак борг своєчасно не був повернутий, і тоді кредитор Костянтин Бездона звернувся до Ніжинського грецького магістрату з проханням зобов'язати Юрія Сталевського повернути борг. Магістрат у цій справі виніс рішення, що якщо боржник не поверне гроші до Різдва 1787 р., то за борги забрати будинок. Сталевський на суді зазначив, що згідно з заповітом його батька, будинок належить не йому, а родині. Тоді магістрат виніс рішення, що будинок не можна віддати за борги, тому що він має багато власників. На 12 березня 1787 р. борг з відсотками становив уже 372 руб. 66 коп. І магістрат виніс рішення взяти боржника під варту. Тільки втручання родини допомогло Юрію Сталевському уникнути карної відповідальності³¹.

Заповіти обов'язково мали підпис заповідача або у випадках тяжкої хвороби його духовного отця: „Сие завещание мое от жены и детей моих да будет соблюдено во всем свято и нерушимо. Составлено оно мною по доброй воле моей в городе Нежине 1821 года марта 8 дня. – к которому при упрощенных мною свидетелях подписуюсь. Нежинский грек Иван Анастасьев Клица но за слабостью по словес-

ному и рукоданному прошенію подписал я духовный его отец нежинских греческих церковей иеромонах Григорий Сихни”³².

Загалом заповіт є цінним джерелом насамперед для вивчення побуту греків, умов їхнього життя. За описом майна, котрий є у заповітах, хоча і приблизно, можна реконструювати і уявити, як облаштовувались приміщення всередині, які меблі використовувались, який одяг носився. Заповіти подають цікаву інформацію щодо того, які тканини користувалися попитом і які були найбільш вживаними, а також інші цікаві деталі, звичаї, уподобання людей того часу.

З допомогою заповітів ми маємо змогу заглянути у повсякденне, „живе” буття людей, які вже давно відійшли. Власне, вони творили тогочасне суспільство, його структуру, життя, культуру і специфіку, та й, зрештою, обличчя епохи.

Пропозиції або прохання склалися у формі подання. Їх початковий протокол включав інтитуляцію та інскрипцію; основний протокол - нарацію, диспозицію, яка обов’язково вміщувала ввідну формулу ”пропонує”, та зобов’язання про повідомлення щодо виконання указу. Заключний протокол вміщував підпис автора, канцелярський номер та дату складання. Формуляр пропозиції не був усталеним. Допускалося переміщення клаузул, наприклад, короборація та датум могли переноситися до початкового протоколу, а сигнатура могла мати вигляд скороченого або розгорнутого підпису.

Чолобитні, як правило, супроводжувалися пред’явленням копій універсалів і грамот, виданих містам попередниками верховного правителя (антецессорами) на окремі привілеї. У зв’язку з цим в багатьох гетьманських універсалах та жалуваних грамотах російських царів згадуються чолобитні греків: „учтивые купцы Греческие, обыватели Нежинские, прибывши до нас, презентовали Нам при сунилеце своей именем всего своего братства поданной, просили нас чрез тую поданную свою суплеку, абысмо и мы оный Архипастырский и Антецессора нашего покрепостными листы рейментарским нашим утвердили універсалом”³³, „по супличному прошенію от ктитора Церкви Греческой Нежинской з Братством Николая Бошнака Сербина, перед сим к нам поданному”³⁴, „Греческого Нежинского Братства Греки, жители Нежинские и приезжающие Велисар Псалтий стоварыщи поданным нам доношением представляли”³⁵, „Нежинского Греческого братства Депутаты Дук Иванов, Гавриил Синопеус и Юрий Кромида прошением представляют”³⁶, „братства Греческого, поселившегося Черниговскаго наместничества в городе Нежине”³⁷, „города Нежина Греческое общество в лице депутата своего Евстрата Деларова, принесло Нам всеподданнейше прошение”³⁸.

У фондї 248 “Сенат та його установи” РДАДА зберігається багато чолобитних, договірних статей, повідомлень греків м. Ніжина. Характерною особливістю фонду 248 є те, що більшість документів не ізольована, а існує в органічному зв’язку з іншими. Так, чолобитні, як правило, супроводжуються копіями указів, грамот і універсалів, представлених чолобитниками чи наведеними в розшукових матеріалах комісій, призначених для з’ясування справи за чолобитною. При вивченні документів Сенату, що стосуються греків, звертає на себе увагу та обставина, що в першій половині й середині XVIII ст. (на відміну від попереднього часу) практично жодна чолобитна не задовольнялася без попереднього “розшуку”, без отримання на запит правлячого Сенату довідок з Ніжинського грецького та міського магистратів, іноді полкових канцелярій, Генеральної військової канцелярії.

У переважній більшості ці справи відносяться до XVIII ст. Перша чолобитна греків до російських імператорів на надання жалуваної грамоти була подана Петру I на початку 1710 р. У ній греки просили, щоб їм “яко присягающим в верности Вашему Императорскому Величеству всенижайшим рабам, пред приезжающим на время за купечеством нашею братиею во всяких братских и купеческих порадах преимущество имеют”³⁹.

У зазначеному фондї також зберігається чолобитна греків, датована серпнем 1742 р. Вони зверталися до імператриці зі словами: “Всепресветлейшая державнейшая Великая государыня императрица Елизавет Петровна самодержица Все-

российская государыня всемилостивейшая. Бьют челом купеческое греческой церкви братство жители нежинские, и приезжающие торгов ради греки⁴⁰. Прохання складалося з п'яти пунктів, які лягли в основу жалуваної грамоти ніжинському грецькому братству від 3 листопада 1742 р. Закінчувалося прохання зверненням до імператриці: «Мы нижайше со Вседражайшем Вашего августейшества здравии благополучном с победою над враги, государствовании святопочивших, Вашего Величества родителей со упокоении, до конца жизни нашей непрестанно бога молить. Всемилостивейшая государыня, просим Вашего Императорского Величества во сем нашем прошении решение учинить⁴¹».

1712-1717 рр. датовані чолобитні ніжинських греків, які зберігаються в фонді «Зносили Росії з Грецією» РДАДА⁴². Звернення до російського царя в чолобитних однотипні: «Державнейший царь, государь милостивейший». Дані чолобитні свідчать, що в цей час греки в основному приїжджали до м. Ніжина на певний час: «Желаю я нижайший раб поехать для своих потреб в город Нежин да при мне два человека челядников греков. Всемилостивейший государь прошу Вашего царского Величества Великий Государь дать мне по городам проезжую грамоту как туда едущему так и назад возвращающегося⁴³».

За часів гетьманування К. Розумовського до Генеральної військової канцелярії надходили численні прохання про повторний розгляд справ, в яких брали участь ніжинські греки. Російські та українські купці скаржилися на необ'єктивність судочинства в ніжинському грецькому братстві. У скаргах перш за все зверталася увага на те, що грецькі судді є «собратами» ніжинських греків, тому судочинство здійснюється, перш за все, на користь ніжинських греків. Траплялися випадки, коли ніжинські греки зверталися зі скаргою на власне судочинство до гетьмана К. Розумовського і прохали розглянути їх справу в Генеральній військовій канцелярії. Свідченням цього є справа 1761 р. фонду Канцелярії гетьмана Розумовського ЦДІАК України, в якій ніжинський грек Євстафій Іванов скаржився на дії суддів в розгляді його справи щодо позики грошей ніжинським грекам Миколі Євстафієву та Миколі Метаксі. В листі наголошувалося, що «за полгода никакое малейшее исполнение в том братстве не учинено, но и подумать о том не хотят⁴⁴». У зв'язку з цим він висував запит, пов'язаний з об'єктивністю вироку, і зазначав, що присутні в ніжинському грецькому братстві «яко ж оные ему Евстафьеву свойственные⁴⁵», і домагалися справедливого вирішення справи годі й чекати.

До Генеральної військової канцелярії надходили більш за все справи з питань комерції, які були пов'язані з купівлею-продажем, боргами та іншими побутовими питаннями. Так, у 1761 р. на ім'я гетьмана Розумовського надійшла скарга від військового товариша Нечаєва, який звернувся з проханням розглянути в Генеральній військовій канцелярії справу щодо самовільного захоплення його коней греком Комбурлеєм⁴⁶. Перший свій позив Нечаєв надіслав до Полкової ніжинської канцелярії, але у зв'язку з тим, що позов подавався на ніжинського грека, канцелярія відправила його до ніжинського грецького братства, в якому розглядалися позови на ніжинських греків. Незважаючи на численні заклики ніжинського грецького братства бути присутніми для розгляду означеного позову, грек Камбурлей не з'явився. Саме тому Нечаєв звернувся до вищої інстанції - Генеральної військової канцелярії з проханням «учинить высокомиловитое рассмотрение и определение⁴⁷».

Прохання та чолобитні ніжинських греків іноді наводилися і у законодавчих актах. Прикладом цього є височайше затверджений доклад правлячого Сенату від 10 лютого 1775 р. В ньому греки перелічували всі надані їм універсали українських гетьманів та російських імператорів з підтвердженням привілеїв. До свого прохання греки додавали: „чтоб им пред приезжими Греками иметь преимущество; но ныне общество их, как издавна жительствоющие, так и приезжающие Греки, будучи в верности все присяжные, имеют желание быть во всем в равенстве и без всякого различия⁴⁸».

У зв'язку з коронацією Олександра II 22 травня 1856 р. до імператора зверну-

лися члени ніжинської грецької громади з проханням підтвердити надані їм попередні імператорами привілеї: “намерены мы поднести Его императорскому Величеству грамоты и привилегии Всемилостивейше жалованные нежинскому греческому в бозе почитающими Государями императорами предками нынешнего государя императора для подтверждения таковых ... и всеподданнейше просить Его императорское величество подтверждения оных”⁴⁹.

У фонді „Сенат та його установи” РДАДА також зберігаються документи Колегії іноземних справ 1746 р. про приведення до присяги греків, які прибували до Ніжина⁵⁰. У фонді багато чолобитних і позовних справ купців та власників промислів, що мають додаткові відомості для вивчення торгівлі і промислів на Лівобережній Україні.

Матеріали численних чолобитних та скарг допомагають відтворити процес збору індукти - мита з привізних товарів. Вони зберігаються також у фонді 13 „Справи про Україну” РДАДА.

Збір індукти довгий час належав заможній родині ніжинських греків Тернавіотів. Як встановив О. Лазаревський, Петро Тернавіот та його батько Стерій в різний час обіймали посаду війтів і володіли правом на збір індукти⁵¹. Стерій Тернавіот обіймав цю посаду протягом 1714–1718 рр., а Петро - у 1723–50 рр. Безумовно, ці факти свідчать про значну роль грецьких купців в управлінні містом і розвитку торгівлі Лівобережної України.

Митний збір завжди був вагомим джерелом наповнення гетьманського бюджету. Традиційно він віддавався на відкуп з торгів. Тому серед заможних підприємців Гетьманщини постійно велася боротьба за отримання індуктового збору. На торгах 1723 р. Тернавіот уперше отримав відкуп митного збору, запропонувавши найкрупнішу в історії цих торгів суму - 18 697 руб. 62 коп.⁵²

Малоросійська колегія виявила численні порушення Тернавіотом правил стягування індукти та евекти, основне з яких - несанкціоноване розширення тарифу товарів, що підлягали особливому митному збору⁵³. Аналогічні порушення були допущені П. Тернавіотом і тоді, коли він був індуктором митного збору при відкупників Г. Рогузинському.

Взявши до уваги численні скарги на здириство П. Тернавіота, Д. Апостол у 1728 р. звернувся до російського уряду з проханням віддати індуктовий відкуп йому, однак царський уряд відхилив прохання гетьмана⁵⁴.

У результаті проведення торгів у 1731 р. індуктовий відкуп знову виборов П. Тернавіот. Контракт було розраховано на 6 років зі сплатою відкупної суми 20 000 руб. щорічно. Причому позитивну рекомендацію дав йому сам гетьман: „...он войт человек доброй и в отдаче ему того откупа верить можно”⁵⁵. Здається дивним, що Д. Апостол забув, яким „новатором” в справі реформування митної справи виявив себе П. Тернавіот, коли був індуктором Г. Рогузинського в 20-і рр. XVIII ст.

Тому не здається несподіванкою, що вже в липні 1733 р. були заарештовані два помічники П. Тернавіота, а трохи згодом і сам відкупник⁵⁶. Слідство, доручене князю О. Шаховському, виявило численні порушення правил стягування митного збору. Судячи з вилучених у нього документів, щорічний чистий прибуток відкупника коливався в межах 30 000 руб. щорічно, тобто в півтора разу перевищував відкупну суму⁵⁷. Але невдовзі П. Тернавіота та його підлеглих звільнили з-під варті, дозволивши продовжувати збір мита, хоча й під наглядом спостерігачів з числа офіцерів.

На наступних торгах за індуктовий відкуп у 1735 р. відкуп строком на шість років знову отримав П. Тернавіот із збільшенням відкупної суми до 30 000 руб. на рік⁵⁸. На його користь свідчила його пунктуальність внесення відкупної суми під час його перебування відкупником. До того ж за нього поручилися 202 особи, а для цього треба було мати неабиякий авторитет серед ніжинських греків.

У 1740 р., коли строк його відкупу закінчувався, П. Тернавіот звернувся до російського уряду з проханням, в якому його підтримав відомий неогоціант С. Ро-

гузинський, віддати йому індуктовий збір строком на 8 років із зменшенням відкупного платежу на 5 000 руб.⁵⁹. Таким чином він намагався повернути збитки у сумі 39 000 руб., які поніс під час російсько-турецької війни. Прохання було задоволене, і з 1741 р. П. Тернавіот знову отримав відкуп на митний збір, але вже за 27 000 руб. щорічно.

У 1743 р. до Генеральної Військової канцелярії надійшли протести від полкової старшини зі скаргами на „излишние им Стреевым внутренне индуктовые сборы”⁶⁰. Протягом кількох років справа розбиралася в Генеральній Військовій канцелярії, а у 1746 р. її передали до правлячого Сенату. Внаслідок того, що П. Тернавіот порушував надані йому інструкції щодо митних зборів, вводячи нові тарифи та стягуючи індукту навіть з товарів, що призначалися для внутрішнього продажу, скаржники просили доручити збір Генеральній Військовій канцелярії та генеральній старшині⁶¹. П. Тернавіот пояснював, що зміни до тарифу він вносив, керуючись змінами на ринку товарів, оскільки тариф, наданий йому разом із контрактом, застарів. Йому було дозволено продовжувати збір мита до завершення терміну контракту⁶².

У фонді 248 РДАДА зберігається справа 1742 р., в якій наводиться прохання Петра Тернавіота, датоване серпнем 1742 р.⁶³. В ньому він зазначав: “С прошлаго 1740 году ... пожалован мне нижайшему Малороссийский индуктной сбор за верные мои и усердные службы, и понесенные во время минувшей войны многие в оном сборе чрез шесть лет убытки, в награждение, с убавкою, против прежнего платежа, а именно по двадцати семи тысяч на год, вперед на восемь лет, дабы на нижайший в те уреченные годы из оных своих убытков по возможности хотя малое что возвратить мог”⁶⁴.

Скарги на свавілля чиновників греки направляли до Чернігівського губернського намісництва. Прикладом цього є прохання 1791 р. членів Ніжинського грецького магістрату до чернігівського генерал-губернатора Михайла Кречетнікова про надання Чернігівському губернському магістрату такого документа, за яким би Ніжинський міський магістрат не мав права розпочинати судовий процес щодо грецьких купців⁶⁵. Це прохання було пов'язане з позовом курського громадянина Івана Голікова від його довіреної особи Миколи Виходцевського на греків Івана Лагутку та Хаджі Бабалютія з приводу боргових претензій. Обставини цієї справи у результаті були розглянуті у міському магістраті, а не в грецькому.

Греки, які зверталися зі скаргами до губернського магістрату, на підтвердження своїх прав наводили пункти жалуваної грамоти Катерини II від 1 вересня 1775 р., за якими Генеральному суду заборонялося втручатися в братські справи; для вирішення важливих питань і позовів вищою інстанцією була Малоросійська колегія. Вони зазначали: „подвержение греков под суд городского магистрата есть несоответственное как высочайшим жалованным греческому обществу грамотам все милостивейше повелевающим, грекам и челяди их во всяких делах и случаях (кроме одних только криминальных и уголовных дел) судимым быть в греческом братстве, и в те их суда про дела коменданту, полковнику, з старшиною, и магистрату нежинскому от него не вступать, и никакова припятствия не чинить, так и высочайшему именованному ея императорского величества указу прошлого 1786 года марта 19 числа, состоявшему с предписывающему производит во всех судах дела, не по материи их, но по роду людей, то есть в том месте, где ответчик подсудим состоит, а сверх того и забытости суда еще бывшой Малороссийской Коллегии, даже по упразднении оной всегда возлагаемы были разбором суда греческому”⁶⁶. Тобто Ніжинському магістрату не дозволялося судити греків за позовами на них представників інших етносів. Однак у ході розгляду цієї справи у 1791 р. члени грецького магістрату звернули увагу губернатора на прецедент 1787 р., коли на скаргу чернігівської міщанки В. Цибульської на греків Т. Доболя, С. Економова та З. Андреева за ухилення від повернення позики, губернський магістрат наказав саме грецькому магістрату розглядати цю справу⁶⁷.

У своєму проханні до чернігівського губернатора члени грецької громади на-

голошували на необхідності вести всі цивільні справи, у яких брали участь ніжинські греки лише в Ніжинському грецькому магістраті. Завершувалося прохання словами: “Поясняя все таковы обстоятельства его превосходительству просит о неподвергании греков в частных со стороны российских людей исках под суд городского нежинского магистрата, а о бытии им судимыми по ведомству их в греческом магистрате не оставит дать кому следует свое повеление”⁶⁸.

Однак це питання ще довго залишалося відкритим. У 1864 р. члени Ніжинського грецького магістрату подали до правлячого Сенату скаргу на постанову Чернігівського губернського правління та притягнення членів останнього до відповідальності. Справа полягала в тому, що до Чернігівського губернського правління 30 квітня 1858 р. ніжинські греки Максим Стефанієв та Павло Спіліотов подали скаргу на бургомистра і ратманів цього магістрату “за неправильное и безотчетное распоряжение общественными суммами и недвижимым имуществом”⁶⁹. У скарзі також зазначалося, що, згідно з постановою грецької громади від 30 квітня 1848 р., члени грецького магістрату можуть витратити з сусальної суми не більше 150 руб. Однак перевірка прибутково-видаткових книг виявила значне перебільшення витрат. “На основании этой ревизии (1858 р. – А. Г.), греческое общество нашло неправильно израсходованными магистратом из общественных сумм 7 654 руб. 25 коп. и признав ответственным лицам за такое распоряжение суммами бургомистра магистрата Ксенелия, приговором, составленным в апреле 1858 г., приговорило о взыскании с Ксенелия растрченных им денег и о поступлении с ним по закону представить на распоряжение начальства”⁷⁰.

Начальник Чернігівської губернії після отримання цієї скарги доручив чиновнику особливих доручень Бурнакову провести слідство за цією справою. Бургомістр Ксенелія заявив, що “Нежинскому греческому обществу высочайше дарованных, никакая правительственная власть в распоряжении их по расходу сумм вмешиваться не должна; что производит расходы в назначенном по приговору количестве не представилось возможности и что приговор тот есть незаконный, ибо он начальством не утвержден”⁷¹.

У лютому 1863 р. бургомістри Микола Кліца, Іван Канторжей та ратмани Олександр Плачиндарь та Наум Краєвианов звернулися до правлячого Сенату зі скаргою, що “губернское начальство не имело права касаться ревизии денежных сумм общества нежинских греков и привлекать по оному предмету бывших членов магистрата к уголовной ответственности, так как наблюдение за правильным расходом общественными суммами принадлежит единственно самому обществу, от которого и будет зависеть придать виновных в руки правосудья, разумея под словом общество не одних лишь тех 15 человек греков, которых уполномочили Стефанеева и Спидиотова на подачу жалобы, а вообще все общество нежинских греков, живущих в разных городах Империи и численность коих простирается до 950 человек. По сим основаниям просители ходатайствуют об отмене обжалованного ими распоряжения Губернского правления, как неправильного и о передаче предварительно на рассмотрение греческого общества существа начетов, взводимых на бывших членов Нежинского магистрата”⁷². Правлячий Сенат постановив скаргу членів грецької громади залишити без уваги та стягнути з прохачів гербові мита за діловодство.

Форма прохань використовувалася також для отримання паспорта. Для цього необхідно було написати заяву на ім'я магістрату з проханням видати паспорт на певний строк. У заяві також вказувалась мета проїзду та дата.

Іншим видом прохань були прохання волохів, болгар про дозвіл присягнути для доказу їх грецького походження, які подавалися до Ніжинського грецького магістрату. В випадку неграмотності подача прохання за нього розписувалася інша особа і часто негрецької національності: „К сему прошению житель нежинский греческой породы Федор Тимановский подписался. А вместо него неграмотного по его прошению мещанин нежинский Афанасий Дворецкий руку приложил”⁷³.

Члени ніжинської грецької громади не погоджувалися з ліквідацією Ніжинського грецького магістрату. Тому в травні 1866 року його члени звернулися з клопотанням до начальника Чернігівської губернії з конкретною пропозицією щодо

створення замість грецького магістрату іншого органу. У випадку скасування в містах Російської імперії магістратів та ратуш й припинення діяльності Ніжинського грецького магістрату та передання всіх справ до повітового суду, слід впровадити щодо господарського управління ніжинської грецької громади спрощене громадське грецьке управління, яке б складалося з трьох членів, які будуть обиратися зі складу ніжинських греків терміном на три роки зі згоди та затвердження уряду. Основна діяльність цього органу була б зосереджена на веденні господарських справ, при цьому греки просили дозволити завідувати самостійно видачею паспортів іногороднім грекам та відати опікунськими справами⁷⁴.

Таким чином, залежно від характеру відносин між контрагентами, можна виділити дві підгрупи засвідчувальних актів. Перша – документи, складені Ніжинським грецьким магістратом для іншої установи (органу самоврядування або відомства), до якої належали паспорти, білети, атестати, свідоцтва. Друга – акти, складені членами громади для міської установи (оголошення, довіреності, доручення, заповіти, прохання). Більша частина з них зберігається у фондах ЦДІАК України, РДАДА та Держархіву Чернігівської області.

Ці документи мають високі інформативні можливості (хронологічно, територіально й тематично) і є ключовим чинником інформативного потенціалу джерельної бази досліджень історії ніжинської грецької громади зазначеного періоду. Найінформативнішим цей комплекс є щодо таких питань: правове становище грецької громади м. Ніжина, політика влади з грецького питання, господарська діяльність, купецтво та його роль в економіці України та Російської імперії.

1. Плохинский М.М. Иноземцы в Старой Малороссии // Труды XII Археологического съезда в Харькове 1902 г. – М., 1905. – Т. 2. – С. 175–409.

2. Харлампович К. Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.) // Записки Історико-філологічного відділу УАН. – К., 1929. – № 24. – С. 109–205.

3. Харлампович К. До історії національних меншостей на Україні. Грецькі колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.). Нарис В. Ніжинські греки й торгівля // Записки Історико-філологічного товариства ім. А. Білецького. – К., 1999. – Вип. III. – С. 87–158.

4. Харлампович К. Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.). Нарис 2. Національний склад, професійна розбивка, статистичні дані // Греки в Ніжині. – К., 2001. – С. 51–68.

5. Швидько А.К. Анализ источников по социально-экономической истории Левобережной Украины (вторая пол. XVII – первая пол. XVIII ст.). – Днепропетровск, 1981. – 107 с.; Швидько А.К. Анализ публикаций источников по истории греческой нежинской колонии // Исследования по археологии и источниковедению отечественной истории. – Днепропетровск, 1990. – С. 64–75.

6. Чернухін Є.К. Грецьке ніжинське братство: історіографія та джерела. – К., 1998. – 98 с.

7. Держархів Чернігівської області. – Ф. 101, оп. 1. – Спр. 1148. – Арк. 1.

8. Там само. – Спр. 1139, 1901

9. Там само. – Спр. 3266; 3203; 3186.

10. Там само. – Спр. 1158.

11. Там само. – Арк. 17.

12. Там само. – Спр. 350, 367.

13. Там само. – Спр. 1078, 1129, 1178, 2306.

14. Там само. – Спр. 1080, 1086, 1141, 1142, 1176.

15. Там само. – Спр. 672, 944, 2757.

16. Там само. – Спр. 1104, 1120, 1141, 1142, 1151.

17. Там само. – Спр. 1104, 1122.

18. Там само. – Спр. 1238, 2639, 2712.

19. Там само. – Спр. 2594.

20. Там само. – Ф. 101. – Спр. 5. – Арк. 17.

21. Там само.

22. Там само. – Спр. 2772; 3205.

23. Там само. – Спр. 2695. – Арк. 30 зв.

24. Там само. – Спр. 4123. – Арк. 21-21 зв.

25. Там само. – Спр. 4090 – Арк. 7.

26. Там само. – Спр. 2523. – Арк. 1 –1 зв.

27. Там само. – Спр. 2794. – Арк. 12.

28. Там само. – Спр. 3244. – Арк. 45.

29. Там само. – Спр. 2988. – Арк. 37-48.

30. Там само. – Спр. 115.

31. Там само. – Арк.43-87.
32. Там само. – Спр. 2695. – Арк. 31 зв. –32.
33. Універсал І. Скоропадського від 17 жовтня 1709 р., Глухів // Пункты нежинского греческого купеческого братства // Сборник императорского русского исторического общества. –Т. 144. – СПб., 1814. – С. 48; Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – С. 60-62.
34. Універсал Д. Апостола від 7 вересня 1730 р., Глухів // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – С. 68.
35. Універсал К. Разумовського від 28 серпня 1751 р., Глухів // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – С. 80.
36. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1329, оп.1. – Спр. 137.– Арк. 76; ПСЗ – 1. –Т.20, № 14247. – С.49.
37. РДІА. – Ф. 1329, оп.1. – Спр. 139. Арк.1 – 1зв.; ПСЗ–1. –Т. 22, № 16250. – С. 447.
38. ПСЗ–1. – Т. 24, № 20094 а. – С. 872.
39. РДАДА. – Ф. 248, оп. 29. – Спр. 1856. – Арк. 203.
40. Там само. – Арк. 199.
41. Там само. –Арк. 200.
42. Там само. – Ф. 52, оп. 1. – Год 1712. – Спр. 6, 10; Год 1715. – Спр. 7, 8, 12, 13, 16; Год 1716. – Спр. 3, 11, 18, 19, 21; Год 1717. – Спр. 17.
43. Там само. – Ф. 52, оп. 1. Год 1715. – Спр. 8. – Арк. 1.
44. ЦДІАК України. – Ф. 269, оп. 1. – Спр. 3801. – Арк. 2 зв.
45. Там само. – Арк. 3.
46. Там само. – Спр. 3373. – Арк. 2.
47. Там само. – Арк. 3.
48. РДІА. – Ф. 1329, оп.1. – Спр. 137.– Арк. 82; ПСЗ – 1. –Т.20, № 14247. – С. 52.
49. Держархів Чернігівської області. – Ф. 101, оп. 1. – Спр. 4331. – Арк. 1.
50. РДАДА. – Ф. 248, оп. 29. – Кн. 1874.
51. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – К., 1894. – Т. 2. – С. 56-57.
52. РДАДА. – Ф. 13, оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 25 зв.
53. Там само. – Арк. 26-26 зв.
54. Там само. – Арк. 26 зв. –27.
55. Там само. – Арк. 28 зв.
56. Маркович Яков. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. –М., –1852. – С. 375.
57. РДАДА. – Ф. 13, оп. 1. – Спр. 41. –Арк. 29-30.
58. Там само. – Арк. 46.
59. Там само. – Арк. 30 зв.
60. Там само. – Арк. 31 зв.
61. Там само. – Арк. 12 зв. –13.
62. Там само. – Арк. 24-26 зв.
63. РДАДА. – Ф. 248, оп. 29. – Кн. 1856; Ф. 248, оп. 124. – Спр. 53.
64. Там само. – Ф. 248, оп. 29. – Кн. 1856. – Арк. 504.
65. Держархів Чернігівської області – Ф. 101, оп. 1. – Спр. 250. – Арк. 6.
66. Там само. – Арк. 8 зв. –9.
67. Там само. – Арк. 6 зв.
68. Там само. – Арк. 7-7 зв.
69. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38. – Спр. 422. – Арк. 17 зв.
70. Там само. – Арк. 17 зв. – 18.
71. Там само. – Арк. 18 зв.
72. Там само. – Арк. 19 зв. –20.
73. Там само. – Арк. 24.
74. Там само. – Спр. 4192. – Арк. 2 зв.

В статтє на примєре анализа материалов, хранящихся в украинских и российских архивохранилищах дается характеристика частноправовых актов по истории нежинской греческой общины, анализируются элементы, составляющие форму данных документов в XVIII-XIX вв., формулируется назначение данных документов и отмечаются правовые взаимоотношения между сторонами, которые их заключали.

In the article, private acts on the history of Nizhin Greek Community are characterized on the base of analysis of archive materials from Ukrainian and Russian Archives. The elements which made the form of these documents in the 18th – 19th centuries are analyzed, the purposes of these documents are formulated and legal relations between the parties have been determined.